

VENEDİK ARŞİVİ VE KİTAPLIKLARINDAN TÜRK TARİH VE KÜLTÜRÜNE AİT KAYITLAR II*

MAHMUT H.ŞAKİROĞLU**

1) Galata Dellâliye Kanunnâmesi'nin otantik (authentique) bir sureti, 2) Venedik'te ölen bir tüccarın metrûkâtı, 3) Luigi Bonelli'nin, Türk-Venedik ilişkilerine ilk defa değinilen makalesinin açıklama tercümesi.

Venedik Devlet Arşivi (bundan sonra V.D.A.)'nde bulunan Türk belgeleri üzerinde durulurken kısa özet vermek yetersizdir. Çoğu kere kroniklerde görülmeyen konulara eğilen ve umulmadık bilgiler getiren bu kayıtlar içinde ekonomi tarihimize ait değerli belgeler vardır. Bunlara değinen sayın Tayyib Gökbilgin, yılların nisyanından kurtardığı için, daima saygı ile anılacaktır. Bununla beraber bir sıra veya gruplaşma meydana getirmediği için, bazılarının bilim dünyasına yansımaları gecikmiştir. Bu çalışmamda bunlardan birisine değinmek istedim. Bu ilk belge Gökbilgin tarafından yapılan Kanuni Devri belgeleri serisinin 2'inci kısmında 204 numara konu edilen bir belgenin suretidir. Bu belge bilim dünyasında meçhul değildir. Bir ferman veya hüccetten de öte, varlığı bilinen ve hakkında çok yayın yapılan, çeşitli tartışmalara konu olan bir "kanun-nâme"nin suretidir. İki devlet arasındaki sorunlarda fermanlar, mektuplar, hesap pusulaları büyük bir yekûn tutarken, ilk kez böyle bir tarz belge söz konusu olmaktadır. Belirli bir satış disiplininin başka, ortada konu edilen malların listesi ve bunların nasıl satılacağı esaslarını belirten satırların girmesi, ekonomi tarihimize bilgiler getirmekte ve ayrıca hukuk kavramına da yeni bir malzeme sunulmaktadır. Kanunnâmeleri hep kitaplıklarda bulunan Münşeât Mecmuaları veya kodeklere göre incelemiş bulunuyoruz. Şimdi ise ortada resmî bir sureti yapılmış ve her iki devletin aracılığında büyük bir rol oynayan Balyosların elinde kalmış ve belge için en kıymetli yer olan "Balyosluk Arşivi"nde (Archivio Bailo a Constantinopoli) bulunmuştur. Kanımca belgenin içeriği kadar, bulunduğu yer bile anlamlıdır.

* Bu serinin birinci kısmı için bkz., *Erdem*, 3/7 (Ocak 1987), s.111-134.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi.

Konu etmek istediğim diğer belge ise, Venedik'te ölen bir Ankaralı tüccarın metrûkâtıdır. Yıllardan beri beni meşgul eden bazı okuma tereddütlerini çözmek için çalışırken benden önce bilim alemine sunulmasını kıvançla karşıladım. Akademik yaşama geçişimde büyük desteğini gördüğüm Prof. Halil İnalçık'a armağan edilen bir eserde bulunması beni daha da mutlu etti. Zira okuyamadığıma tereddüt ettiğim yerlerden bazıları açık kaldığı gibi, V.D.A.'de muhakkak bizzat çalışılması, fotokopi üzerine yapılacak çalışmaların çok eksik kalacağı hususundaki iddiamı kanıtlamış bulunuyorum. Burası kısa bir süre için inceleme yapılacak bir arşiv olmayıp, yıllarca sabır dolu bir inatla çalışılması gerekli arşivdir.

Üçüncü kısımda L.Bonelli tarafından kaleme alınmakla beraber, tarihçilerin dikkatinden kaçan bir araştırmayı dilimize kazandırmayı ve Bonelli neşrinden sonra yapılan çalışmaları da katmak istedim. Avrupa'daki çağdaş Türkolojinin en seçkin kişilerinden olan Bonelli bu çalışmasını Tarih-i Osmânî Ercümeni'nin kitaplığına hediye etmekten başka makale halinde bahsedilmesi için *İkdâm* gazetesine de yollamıştı. Değil Türk araştırmacılar, İstanbul'daki balyosların sarayı ve onların tarihi anıları üzerine devasa bir eser kaleme alan Tommaso Bertelè bile bu kıymetli araştırmadan habersiz kalmıştı. 1968 yılında şahsen sorma fırsatını bulduğum bu merakımı, müteveffa Bertelè kısaca geçiştirmiş, bir-iki araştırmacının eksikliğinin mühim olmadığını ima etmişti. Seneler önce çevirmeyi planladığım bu araştırmayı hem bir metot örneği hem de alanındaki ilk detaylı çalışma ve Türk belgelerinin Batılı kaynaklarla karşılaştırılmasının önemine değinmek yolunu seçtim.

Kıbrıs ve Zenta [=Zakintos] adaları hakkında Osmanlı devleti uzun zaman Venedik Cumhuriyeti'nden haraç aldı. Bunun tarihî ve hukukî evresinden önce, belgelerini özellikleri üzerinde durmak ve bir metot arayışı içinde olduğunu göstermek istedim.

İlk konu ettiğim belge, bir ferman veya hüccetten öte, varlığı bilinen ve hakkında çok yayın yapılan, çeşitli tartışmalara konu olan bir 'kanunnâme' suretidir. İki devlet arasında patlak veren sorunları çözmek için yapılan görüşmeler sonunda fermanlar, mektuplar, hesap pusulaları kaleme alındı ve değişik bürokratik aşamalardan sonra işlemler gördü. Bu tarz bir belge ise nadirdir. Az önce de işaret edildiği üzere, belirli bir satış disiplininin dışında, ortada konu edilen malların listesi ve bunların nasıl satılacağını belirten teferruat resmîyet kazanmıştır. Böyle bir tutum ekonomi tarihimize yeni bilgiler getirmesi yanında, hukuk kavramına da yeni bir

konu getirmektedir. Çünkü, kanunnâmeler şimdiye kadar büyük ölçüde kitaplıklarda bulunan yazmalar içindeki metinlere göre incelendiler. Kanunların esası, özelliği, hazırlanışı ve en önemli aşaması nasıl uygulanacağı Hammer zamanından beri tartışma konusudur. Osmanlı Tarihi'ni tamamladıktan başka, devlet düzenini ilgilendiren bir dizi kanunları da Almancaya çevrilen bu değerli araştırmacı, Batı dünyasında yeni bir çığır açtıktan sonra, muhtelif kimseler bu konuyu ele aldılar ve ülkemizde de Tarih-i Osmânî Ercümeni'nin kurulmasından sonra, bir dizi kanun metninin yayınlanması tarihimiz açısından çok değişik kavramlar getirdi. Konum, hukuk tarihi çalışmalarını incelemek olmadığı için, ekonomik çalışmalarına yeni bir boyut getiren ticaret ve narh defterleri konusuna yönelmek gerekir. 1922 yılında kaleme aldığı *Mecelle-i Umur-i Belediye* adlı eserinde bir dizi satış konusuna değinen Osman Nuri Ergin'i bu alanda ilk ciddi araştırma yapan bir kişi olarak karşılamakla beraber, esaslı atılımı yapmak şerefi Ömer Lutfi Barkan'ındır. 1942 yılında *Tarih Vesikaları* diye adlandırılan süreli dergide üç büyük Osmanlı şehrinin satış piyasasını düzenleyen belgeleri neşreden Ö.L.Barkan, metinleri ilmi usuller çerçevesi içinde tamamlamakla beraber filolojik özellikler üzerinde durmadığı için, bazı konularda tereddütleri de beraberinde getirdi. Bununla beraber tartışmaya açtığı en önemli özellik, narh kavramının kanun kavramının içindeki yerini tesbit idi. Bu tereddüde en güzel açıklamayı Paris'de bulunan münşeat metinleri getirdi. 1956 yılında Franz Babinger tarafından yapılan kısa bir önsöz ile faksimile neşrinden başka, Halil İnalçık-Robert Anhegger ikilisi işbirliği sayesinde çeviriyazı ve fotokopi neşrinin yapılması elde sağlam bir malzemenin bulunmasına yol açtı. Bu satırlarda konu ettiğim kanunnâme burada mevcuttur. Metinlerin neşrinden sonra, yayınlar birbirini izledi ve Türk ticaret tarihinde çok önemli bir yere sahip olduğu meydana çıktı. Zira ortada satışı yapılan ve piyasalarda geçerli görülen birtakım kayıtlar da beraberinde gelmiş oldu. Türk ticaret faaliyetinin sınırlı bir çevre içersinde kısıtlı kalmadığı anlaşıldı, uluslararası alışveriş merkezi durumuna getirilen Galata ve İstanbul,tarihte güçlü bir rol oynarken, arkalarından faal bir tüccar görüntüsünün de beraberinde olduğu anlaşıldı. Dünya ticaret faaliyetinde uzun süre birinci sırayı elinde tutan Venedik Cumhuriyeti'nden başka Cenova Cumhuriyeti ve ayrıca Floransa şehir devletinin tüccarlarının, Türk ticaret piyasalarında faal bir yere sahip oldukları ve bunun da değişik diplomatik görüşmelere, anlaşmalara yol açtığı da ortaya konuldu. Bunların detayına geçmeden, metne eğilebiliriz;

Belgenin bulunduğu yer,

Archivio del Bailo a Costantinopoli, Busta 311.

1) Dâvet = Invocatio.

Hüve. "O." Tanrı. هو

2) Unvan = Intitultio yoktur.

3) Elkab = القاب = Inscriptio:

افتخار قضات المسلمين اختيار ولاية المؤمنين ينوع الفضل ومعدن اليقين وارث علوم الانبياء والمرسلين المخصوص بعناية الملك المعين الحاكم باستانبول دامت فضائله وقدوة القضاة والحكام مبين الشرايع و الاحكام مولانا غلظه قاضيسى دام فضله .

Çeviriyazısı:

İftihâr kıdâtü'l-müslimîn ihtiyâr-ı vülâtü'l-müminîn yanbu'u el-fağl ve ma'denü'l-yakîn vâris-i 'ulûm-i el-enbiyâ ve'l-mürselîn el-mahsûs bi-'inâyeti'l-meliki'l-mu'în el-hakim bi-İstanbul dâmet fezâiluhu ve kıdvetü'l-kıdât ve'l-hükkâm mübeyyinü's-şerâyi' ve'l-aşkâm mevlânâ Galata kadısı dâme fağluhu.

Lakabların çeşitliliği hakkında, bkz., M.T.Gökbilgin, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul 1979, s. 59-67.

Bundan önce yapılan yayınlarda, *nişan-ı hümayun. ...oldur ki*, formülü ile başlayan metinler kullanılmıştır. Burada ise doğrudan İstanbul ve Galata kadıları muhatap alınmaktadır. Böyle bir yönelme, belgenin otantikliği üzerinde sağlam bir delil meydana getirmektedir.

Mazmûn: مضمون ;

توقيع رفيع همایون واصل اولیجق معلوم اولاکه .

Nakil, iblağ: نقل ، ابلاغ : narratio, expositio;

İ استانبول و غلظه ده واقع اولان دلا لیه رسمی خصو صنده جوق کمسنه نزاع ایدوب قانون اوزره دلالیه رسمین ویرمز لر دیو اعلام اولندی. امدی دلالیه رسمینک قانون نامه سنده کور ل دکده استانبولده و غلظه ده مسلماندن غیرى بازركان هر نه که دلال ایله صاتسه کر کدر هم صتان وهم الان دلا للک ویره.

Çeviriyazısı:

Tevkî-i refî-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki İstanbul ve Galata'da vâkı olan dellâliye resmî husûsunda çok kimesne nizâ idüb kânûn üzre dellâliye resmin virmezler deyû i'lâm olundu. İmdi dellâliye resminin kânûnnâmesinde görüldükde İstanbul'da ve Galata'da müslimândan gayrı bâzîrgân her ne ki dellâl ile satsa gerektir hem satan ve hem alan dellâllik vire.

Bu madde, getirilen malların muhakkak kontrol edilmesine âmirdir. Malın vergisinin tahsilinde mühim rol oynayan âmillerin, böyle bir aşamada sert bir surette müdahalesini öngörmektedir. Dellâl olmadan malın satılmasına engel olunması, hazine menfaatini koruma açısından önemlidir.

(II) اكر اليجى مسلمان دخى اولورسه اما مسلماندن غيرى هر بازرگان كه دالسوز
صاتسه صاتدوغيچون هم كندونك وهم الانيك بخشن ويره .

Çeviriyazısı:

Eğer alıcı müslimân dahî olursa amma müslimândan gayrı her bâzîrgân ki dellâlsuz satsa satdığı için hem kendünün ve hem alanun bahşın vire.

وهر باستاو چوقه عادتی اللى ارشون اولو. هر باستاودن اون اقچه صتانندن اون اقچه الاندن
آلا.

Çeviriyazısı:

Ve her bastav çuka 'âdeti elli arşun ola. Her bastavdan on akça satandan ve on akça alandan ala.

(III) و ويرويرى چوقه دن دخى اون اقچه صتانندن اون اقچه الاندن الا ولوندره دن
دخى هر نه فدرلا اولورسه اولسون اون اقچه صتانندن اون اقچه الاندن الا وقرزیه و
مايورکه وكدلانی وقوتروس وبونلر بکزر چوقه لردن هر باستاودن صتانندن بش اقچه
والانندن بش اقچه الا.

Çeviriyazısı:

Ve Varvari çukadan dahî on akça satandan ve on akça alandan ala ve Londra'dan dahî her ne federla olursa olsun on akça satandan ve on akça alandan ala ve qarziye ve Mâyorki ve Gedlânî ve kütros ve bunlar benzer çukalardan her bastavdan satandan beş akça ve alandan beş akça ala.

برویری diye yazılan yeri, Gökbilgin بونده الان و ویرن یری tarzında basılı hale getirmiştir.

فدرلا ise هرنه درلو olmuştur,

قرزیه ise قرزید tarzındadır,

كدلانی ise كرلانی tarzında yazılmıştır.

Varvari diye okunan sözcüğün, Barbaria yani Kuzey Afrika olduğunu ileri süren N.Beldiceanu'ya karşılık itiraz eden H.İnalcık başka bir sözcük önermemiştir.

Gedlani, Katalonya sözcüğünün İslâm ve Şark kaynaklarındaki yazımıdır. Bu öneri ise H.İnalcık'ın idi. Karziye diye tanınan ipek kumaş, devrin en çok kullanılan çeşidi idi. *Faderla* diye yazılan ise, İtalyanca *fardello* tarzının değişmiş bir imlâsıdır. Karziye kumaşının çeşitliliği üzerinde duran Beldiceanu konuya açıklık getirmiştir. Gedlani ise Katalonya ülkesinin, dilimize girmiş imlâsıdır.

(IV) و انكليه وبرقماش كه يارم يابوتون وفلبرتره و بونلره بكرز چوقه دن صتاندن اوج اقچه والانندن اوج اقچه آلا والتونلو بزدن و ابرشملو بزذن وكتان بيزندن وكنويردن وپنبوق بزندن و بوناقوكدن و ابرشيمدن و كوكزذن و بالذن و شكرذن و ساده ياغذن و غيرى ياغذن و فلفلذن و زنجبلذن و غيرى اسى اوتلرذن و چويتذن و بقامذن و بهار الانلرذن و هر بونلره بكرز دخى اولورسه كرك نقد ايله و كرك وعده ايله و كرك ماردة ايله صاتلسون يوز اقچه ده صتانندن بچوق آلا و الانندن بچوق الا.

Çeviriyazısı:

Ve Angliya ve Berkamâş ki yarım ya bütün ve Filobertre ve bunlara benzer çuqadan satandan üç akça ve alandan üç akça ala ve altunlu bezden ve ibrişimlu bezden ve ketân bezinden ve kenevirden ve panbuq bezinden ve punaqokdan ve ibrişimden ve gögezden ve baldan ve şekerden ve sâde yağdan ve gayrı yağdan ve fülfulden ve zencebilden ve gayrı ıssı otlardan ve çivitden ve baqqamdan ve bahâr alanlardan ve her bunlara benzer dahî olursa gerek nakid ile ve gerek va'ade ile ve gerek mârde ile satilsun yüz akçede satandan buçuk ala ve alandan buçuk ala.

Belgenin bu kısmı tartışmaya en fazla açık kısmıdır. Değil bir belge çeviriyazısı, Doğu ile Batı âlemleri arasında meydana gelen alışverişin ade-ta ana direğini meydana getirmektedir. Her iki âlem de birbirlerini kullandıkları kumaş çeşitleri ile tanıdılar ve devletler arasındaki ilişkilerde kumaş konusu her zaman baş sırayı işgal etti. Bazı adı duyulmayacak yöre,

kent ve ülke kumaş adları sayesinde tanındı ve bunların uzantısı günümüzde bile devam eder. Belgenin okunması için filolojik özellikler kadar, devrin ekonomisini ve tekstil tarihini adeta yeni baştan ele almak gibi bir hava meydana gelmiş, tarih olaylarını incelerken karşılaştığımız andlaşma metinlerinin çözümü için daha başka hangi alanlara da eğilmemiz gerektiği ispat edilmiştir.

انكليز imlâsı ile de yazılan sözcük انگليہ diye yazılıp “Angliya” diye okunmalıydı. İngiltere sözcüğünün, yeni çağlar başına kadar yazımı böyle idi. برقاش diye yazılan sözcük ise, Bergamo imlâsından türeyen Bergamasco'nun uğradığı yazım özelliğidir.

Yarım ve bütün diye okunan sözcükler de en fazla tartışmaya yol açan satırlar arasındadır. Bunun ‘Bari ve Manton’ diye okunmasını öneren H.İnalçık bu yörede dokunan kumaşların özelliğini ileri sürmüştü. Paxi adlı müellifdeki bir kayda dayanan N.Beldiceanu ise “yarım ve bütün” üzerinde ısrar etti. Elimdeki metni istinsah eden kâtip açıkça çeviriyazısını verdiğim yazımı ortaya koymuş.

Filobertre diye çevirebildiğim yazım, Floransa şehri yazımının geçirdiği evrelere uzanıyor.

Gökbilgin yayınında;

كوردن imlâsı كويردن olmalıydı.

برناقوكلدن yerine برناقوكلدن olmalıdır.

فلنقلدن yerine فلنقلدن olmalıdır.

چويتدن yerine چويتدن olmalıdır.

مارده ايله صاتلسون yerine ماله صاتلسون olmalıdır.

[Satır 15 ile 18 arasındadır].

(IV) و قورمیشدن و دموردن هر نه درلو اولورسه اولسون بال مومندن و کوندن و دریدن هر نه درلو کرکسه اولسون یوز اقچه ده صتانندن بچوق والانندن بچوق آلا.

Çeviriyazısı: Ve kuruyemişden ve demürden her ne dürlü olursa olsun balmumundan ve gönden ve deriden her ne dürlü gerekse olsun yüz akça da satandan buçuk ve alandan buçuk ala.

(V) وخرردن و سرکه دن هر فوچیدن صتاندن اوج اقچه و الاندن اوج اقچه وصابوندن هر صاندوقدن بر اقچه الاندن الا وبر اقچه صتاندن الا و خویاردن هر قرا طیلدن صتاندن درت اقچه و الاندن درت اقچه الا و واریلدن صتاندن ایکی اقچه و الاندن ایکی اقچه الا و هر نسنه که مارده ایله اولا بو ذکر اولانلردن غیرى صتاندن بچوق و الاندن بچوق آلا.

Çeviriyazısı: Ve hāmırdan ve sirkeden her fuçıdan satandan üç akça ve alandan üç akça ve sabundan her sandukdan bir akça alandan ala ve bir akça satandan ala havıyardan her kırâtilden satandan dört akça ve alandan dört akça ala ve varılden satandan iki akça ve alandan iki akça ala ve her nesne ki mârde ile ola bu zıkr olunanlardan gayrı satandan buçuk ve alandan buçuk ala.

Gökbilgin yayınında حمرونى yerine حمردن olmalıdır.

Hamır burada şarap anlamındadır. Hayvarın listelerde bulunması, günümüzde çok kıymetli metalar arasına giren bu ürünün, daha eski zamanlardan beri bir gıda maddesi olarak kullanılmasına delildir.

Bu paragrafta üç âded ölçü biriminin birbiri ardına sıralandığı görülüyor. En eski ticaret el kitapları, hesap işleri, narh defterleri, gümrük hesapları, gemi taşıma beyannâmeleri hep ölçek hesapları ile doludur. Bunların açıklığa çıkarılması, yapılan ticaretin hacmine bir parça da olsa fikir vermektedir.

Konu ettiğim belgede, görülen ölçüler, o sıralarda Osmanlı ekonomisinde en fazla revaçta sayılanları ve katipler tarafından da yanlışsız olarak yazılan cinsten oldukları görülüyor. “Fıçı” veya “fuçı” olarak görülen ölçek ile karatil ve marda diye kaydolan terimler, akıcı maddeler için kullanılmış. Son olarak Halil İnalçık tarafından bir dizini yapılan bu ölçülerin birarada bulunması, siyasî tarih araştırmacıların çalışmalarına kıymetli bir klavuzdur (bkz. H.İnalçık, “Introduction to Ottoman Metrology,” *Turcica*, XV (1983), s.311-348, bilhassa s.327’de bulunan liste. Sayın hocamız, uzun yıllardan beri üzerinde çalıştığı “Kefe Defteri”nde karşılaştığı sorunları değişik makaleler altında değerlendirmeyi uygun görmüş ve çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmıştır.

(VI) وگمیلر و اغریارلر و کوکه لر هر نیجه کرکسه اولسون شولکم ناولونله واسقارچه طوتلور مسلماندن غیرى کافردن که خراجکزار اولسون و اولماسون کرک یوقارو اولسون و کرک اشغه اولسون ایچرودن و طشره و طشره دن ایچرو کلسون اکر ارالرنده دلال و کرک بازارکندن یوزده ایکی اقچه الوب و کممیجیدن دخى یوزده ایکی اقچه الالر.

اکرارالرنده دلال یوغیسه همان کمیجیدن یوزده ایکی اقچه الا قانبوکه ویرلور کړک
قورودن کړک دکیز دن کړک دلال ایله کړک دلالسوز اولسون یوز اقچه ده ویرندن ایکی
پول والاندن ایکی پول آلا.

وشیرونته هر نه که ارارلرسه یوز اقچه دن ویرندن ایکی پول والاندن ایکی پول
الا واغریبار و صندال بیوک اولسون وکیچوک اولسون مسلماندن و کافردن کړک مزادله
صاتلسون کړک مزاد سوز صاتلسون یوزده صتانندن ایکی اقچه والاندن ایکی اقچه الالر.

Çeviriyazısı:

Ve gemiler ve iğribârlar ve kökeler her nice gerekse olsun şol kim nâvlûnla ve iskârîçe tutulur müslimândan gayrı kâfirden ki haracgüzâr olsun ve olmasun gerek yukaru olsun ve gerek ağaşı olsun içëruden ve taşra ve taşradan içërû gelsun eger aralarında dellâl ve gerek bâzîrgân yüzde iki akça alub ve gemiciden dahî yüzde iki akça alalar.

Eger aralarında dellâl yoğise hemân gemiciden yüzde iki akça ala kânûbûki verilir gerek kurudan gerek denizden gerek dellâl ile gerek dellâl-suz olsun yüz akçede virenden iki pul ve alandan iki pul ala.

Ve şîrvanta her ne ki ararlarsa yüz akçadan verenden iki pul ve alandan iki pul ala. Ve iğribâr ve sandal büyük olsun ve küçük olsun müslimândan ve kâfirden gerek mezâdla satılsun gerek mezâdsuz satılsun yüzde satandan iki akça ve alandan iki akça alalar.

(VII) وهر باستا وکه عادتق الی ارشون اولا اولچی جی اولچه و هر باستاودن الاندن
ایکی اقچه وستاندن ایکی اقچه الا واینسوز چوقه لردن ابرشملو قماشدن و التونلو بیزدن
اولچی جی که اولچه یوز ارشوندن صتانندن ایکی اقچه والاندن ایکی اقچه الا .

وکتان وپنوق بیزلرندن و کنویر نسنه دن وبونلره بکزر نسنه لردن اولچیجی که
اولچه یوز ارشوندن صتانندن بر اقچه والاندن بر اقچه وابرشملو قوماشدن وچوقه لردن و
دخی هر نه که قبانندن طارتلورسه دارا ایچون یوز اقچه ده صتانندن ایکی پول و "الانندن
ایکی پول" آلا.

"Bu kısım iki defa yazılmış."

Çeviriyazısı:

Ve her bastav ki 'âdeti elli arşûn ola ölçücü ölçe ve her bastavdan alandan iki akça ve satandan iki akça ala. Ve insuz çuçalardan ibrişimlu

kumaşdan ve altunlu bezden ölçücü ki ölççe yüz arşûndan satandan iki akça ve olandan iki akça ala.

Ve ketân ve panbûk bezlerinden ve kenevir nesneden ve bunlara benzer nesnelere ölçücü ki ölççe yüz arşûndan satandan bir akça ve alandan bir akça ve ibrişimli kumaşdan ve çuçalardan ve dahî her ne ki kabandan tartulursa dârâ için yüz akçede satandan iki pul ve alandan iki pul ala.

(VIII) وشول نسنه لر دن كه كمرك النور دلاليه النور وكمسنه عامل دستورنسوز دلالتق آلميه ايدرسه حقندن كله و عامل دستورنسوز ايدرسه بکلکدن قونلان امين دفترنه يازلا ودلال اولان بارزكانلق اتميه وبازركان ايله شريك اوليه ودلالك يولداسي بيردن ارتق اوليه وهر دلال ايلدوكي پازاري يكر مي درت ساعت ايچنده عامل وامين دفترينه يازدوره اكر بو ذكر اولنان يكرمي درت ساعت ايچنده يازدرمياجق اولورسه بيك اقچه جرمن الا. وهر بازركان كه دلانسوز بازار ايله اول دخي يكرمي درت ساعت ايچنده عامل وامين دفترنه يازدوره اكر يازدورمياجق اولورسه اونوك دخي جرمن الا.

Çeviriyazısı:

Ve şol nesnelere ki gümrük alınur dellâliye alınur ve kimesne ‘âmil destûrnsuz dellâllik almiya ederse hakkından gele ve ‘âmil destûrnsuz ederse beglikden konulan emîn defterine yazıla ve dellâl olan bâzîrgânlık etmiye ve bâzîrgân ile şerîk olmiya ve dellâllik yoldaşı birden artık olmiya ve her dellâl eyledügi pazarı yirmi dört sa‘at içinde ‘âmil ve emîn defterine yazdura eger bu zikr olunan yirmi dört sa‘at içinde yazdırmıyacak olursa bin akça cürmün ala.

Ve her bâzîrgân ki dellâlsuz bâzâr eyliye ol dahî yirmi dört sa‘at içinde ‘âmil ve emîn defterine yazdıra eger yazdırmıyacak olursa anun dahî cürmün ala.

(IX) وعربه جيلر وحماللر [عامل] وامين دستورنسوز كوترميه اكر كوتوررلرسه حقلرندن كلنه.

Çeviriyazısı:

Ve arabacılar ve hammallar (‘âmil) ve emîn destûrnsuz götürmiye eğer götürürlerse haklarından geline.

(X) وهر كمسنه كه عامل وامين دستورنسوز اولچرسه داره دوتوب حقلرندن كلنه. واکر بازار كان بری بری ايله بازار ایدوب امین و عامل دفترنه قید اولندقدنصکره بازارى بازار اولا.

Çeviriyazısı:

Ve her kimesne ki ʿâmil ve emîn destûrunsuz ölçerse dâra dutub haklarından geline.

Ve eğer bâzîrgân biri biri ile bâzâr idûb emîn ve ʿâmil defterine kayd olunduktan sonra bâzârî bâzâr ola.

XI) ویزازستان وبت بازارنده و آت بازارنده فی الجمله مسلمانلردن اولورسه دلال مزاد ایدرسه انلردن نسنه الحمیه همان چوقه دن و فرنگی قماشدن و التونلو بزدن که کافر ی اولالا.

Çeviriyazısı:

Ve bezzâzistân ve bit bazarında ve at bazarında fi'l-cümle müslimân-lardan olursa dellâl mezâd ederse ânlardan nesne alınmıya hemân çukadan ve firengi kumaşdan ve altûnlu bezden ki kâfirî ola ala.

XII) وبتون باستاو وبتون فرنگی قماش اولا طونلق اولیه الا مسلماندن نسنه الحمیه و مسلمانلر کافرلر ایله و کافرلر مسلمانلر ایله نسنه صاتوب ارالرنده مسید وارسه ایکی باشند بله دلاللق الا واکر ارالرنده مسید اولیه کافر اولن ایکی باشند بله دلالغین ویره مسلمان نسنه ویرمیه.

Çeviriyazısı:

Ve bütün bastav ve bütün firengi kumaş ola donluk olmiya ala müslimândan nesne alınmıya ve müslimânlar kâfirler ile ve kâfirler müslimânlar ile nesne satub aralarında messîd varsa iki başdan bile dellâlluk ala ve eğer aralarında messîd olmiya kâfir olan iki başdan bile dellâllıgın vire müslimân nesne virmiyе.

XIII) و هر نه درلو قماش که بکلکله صاتلور صتان کمسنه ایکی باشند دلاللق رسمین ویره اما مسلمان مسلمان ایله صاتوب بازار ایلسه دلال حاضر اولسون و غایب اولسون نسنه ویرمیه لر دیو قید اولتمش بولندی .

و بوندن صکره دخی دلایه رسمی خصوصنده بعض حکمیر ویرلشدر.

Çeviriyazısı:

Ve her ne dürlü kumaş ki beglikle satılır satan kimesne iki başdan dellâlluk resmin vire ammâ müslimân ile sâtû-bâzâr eylese dellâl hâzır olsun ve gâib olsun nesne virmiyeler deyû kayd olunmuş bulundu.

Ve bundan sonra dahî dellâliye resmi hususunda ba'zı hükümler verilmiştir.

Emir:

(XIV) کرکدرکه من بعد بو قانون نامه ایله وارد اولان احکامله عامل اولوب دلایه رسومن اوکات وجهله ضیط اتدره سز بر درلو دخی اتمیه سز .
بو حکمی امین النده ایقا ایدسز .

شيله بلاسز علامت شریفه اعتقاد فلاسز .

Tarih= datatio

تحریراً فی الیوم التاسع شهر جمادی الاول من شهور سنة تسع وعشر وتسعمایه .

Çeviriyazısı:

Gerektir ki min ba'd bu kânun-nâme ile vârid olan aḥkâmıla 'âmil olub dellâliye rûsûmun onât vechile zabt etdiresiz bir dürlü dahî etmiyesiz.

Bu hükmü emîn edinde ibkâ idesiz.

Şöyle bilesiz 'alamet-i şerîfe i'timâd kılasız.

Kadı tarafından yazılan tasdik yazısı tam metnin orta tarafındadır. Muharrem bin Şüca adlı kadı ayrıca mühür koymamıştır. Belgenin arkasında geliş kaydı bulunmaktadır.

Bu belge değişik zamanlarda inceleme konusu olmuş ve hakkında yayın yapılmıştır. R.Anhegger-H.İnalcık ikilisi tarafından yayınlanan *Kanun-nâme-i Sultanî ber mucab-i örf-i Osmanî*, (Ankara 1956) metninden sonra (s.57-59 arasındaki 'İstanbul'da ve Galata'da Dellaluk Kanunnâmesi' bölümü), N.Beldiceanu tarafından da konu edildi, *Les Actes des premiers Sultans*, cildlerinin 1.sinde (Paris-La Haye 1960) daha geniş bir şekilde ele alındı (s.126-130 arasındaki 'Règlement concernant le courtage sur les draps et les tissus à Constantinople et à Galata' bölümü). Sayın Prof.Halil İnalcık bu yayın hakkındaki düşüncelerini uzun bir makalesinde açıkladı: "Notes on N.Beldiceanu's Translation of the Kanunname, fonds turc ancien 39, Bibliothèque Nationale, Paris", *Der Islam*, 43(1967), s.139-157. Bu bölüm hakkındaki görüşler s.149-150'de bulunmaktadır. Sayın N.beldiceanu bu konu hakkındaki çalışmalarına devam etti ve en son şu kitabında

konu etti: *Recherche sur la ville ottomane au XVe siècle. Etude et actes*, Paris 1973, s.268-274 arasındaki 'Règlements concernant le courtage à Constantinople et à Galata.' Burada, Paris'deki yazma yayınında İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki R.1936 sayılı kodeksde bulunan metinden geniş ölçüde yararlanıldı.

Böyle değerli bir metnin muhtelif kodekslerden sonra V.D.A.'de müssaddak bir suret olarak bulunması bilim bakımından büyük bir kazanç olacağını herhalde bütün meslekdaşlarım teslim edeceklerdir.

Gökbilgin yayınına ekliyeceğim ve yapacağım emendatiolar şunlardır:

Da'vet-Invocatio ve Elkab-Inscriptio bulunması ve bunların Dua-Salutatio ile devam etmesi, belgebilim-diplomatica açısından önemlidir.

Bu kayıtlar otantikliği belirtmesi bakımından önemli olmakla beraber, kimin tarafından istendiğine dair bir kaydın bulunmaması tuhafımıza gitti. Bu gibi hallerde Venedik Bailo'sunun veya başka bir yetkili tarafından bir istek, satırlarda göze çarpmıyor. Fakat 'Dellâliye Kanunnâmesi'ne bakılma gereği özellikle belirtilmiş.

4. satırda 'Her bastav çuka adeti elli arşun ola' satırı bu geleneğin uzun süre Osmanlı ekonomisinde devam ettiğini göstermektedir: Krş, H.İnalçık, "Introduction to the Ottoman metrologi", *Turcica*, XV (1983), s.311-348, bilhassa s.317 ve 328.

5. satırda bulunan *و پرووری* Gökbilgin tarafından 'bunda alan ve veren yeri' diye okunmuş. Bunun Paris 39 kodeksine göre İnalçık-Anhegger bir öneride bulunmamış iken Beldiceanu ise Varvari (Barbaria) önerisinde bulunmuştur. H.İnalçık, bunu kabul etmemekle beraber yeni bir öneri getirmemiştir. Şimdilik Varvari diye kabulden yanayım.

5. ve 6. satırlarda konu edilen ölçü ve adlar okuyucuyu bir hayli uğraştıracak cinstendir. Gökbilgin tarafından önerilen 'Ve Londra'dan dahi her ne dürlü olursa olsun' okunuşunu 'Londra'dan dahi her ne fadrla olursa olsun' diye öneriyorum. Bunun 'fardella'dan muharref mi yoksa Risâle-i Felekiyye'den *Ferd* diye nakleden İnalçık'a göre (*Turcica*, XV, s.317) mi düzenlemek gerekir? En azından uzunluk ölçüsü olduğunu ileri sürebilirim.

Araştırmacılarımız tarafından anlaşılmayan *قرزیه* 'nin de "Kariziye" diye okunması gerektiğini Beldiceanu ortaya çıkarmıştı: *Recherche*, s. 269, no 4. Gökbilgin tarafından yazılan "karzid, mayorki ve kerlati ve kutrus" metinde "kariziye ve mayorki ve gedlani ve kutrus" tarzındadır.

Aynı yerlerde bulunan 'İkliş ve bir kumaş ki yarım ya bütün ve kala-betre' tarzında okunacak satırlar hoş bir tartışmaya yol açmıştır. اكلیز diye yazılan yerin İngiliz diye okunması kabul edilmiş iken benim de برقاش diye yazdığım kısım 'Bergamaş' diye okunmalıdır. 'Yarım ya bütün' diye okunacak sözcüklerin İnalçık tarafından 'Bari ve Mantova' diye okunmakta ısrar edilmiştir. Fakat bu okunuş Beldiceanu tarafından kabul edilme-miştir. Yavuz Sultan Selim döneminde hiçbir katip artık bu kentler ve ku-maş çeşitlerini tanımadığı için Bergamo kentinden başka bu kentlere ben-zer bir sözcük yazması beklenemezdi. Elimdeki metin يارم 'yarım' diye açıkça yazıldıktan sonra önerilecek başka birşey şimdilik bulamadım. Fa-kat 'ya bütün' diye okunmasına da şimdilik karşı çıkıyorum. فلبرن diye yazdığım yerin 'Flordin'den muharref olduğunu söyleyebilirim. Floransa diye kabul etmemiz mümkündür. Zira bu dönemde Floransalıların canlı bir ticareti olduklarını biliyoruz: B.Dini, "Aspetti del commercio di espor-tazione dei panni di lana o dei drappi di seta fiorentini in Constantinopoli, negli anni 1522-1531", *Studi in Memoria di Federigo Melis*, Pisa 1978, c.4, s.1-54. U.Tucci. "Un ciclo d'affari commerciali in Siria (1579-81)", *aynı eser*, aynı cilt, s.187-223. U.Tucci bu çok değerli makalesini tekrar şu kitap içinde yayınladı. *Mercanti, navi, monete nel cinquecento veneziano*, Bologna 1981, s.95-143. Hakkında 5 ciltlik bir anı armağan kitabı yayınlanan Fede-rigo Melis (1914-1973),Prato arşivinden çıkarttığı kayıtları incelemiş ve in-celettirmişti; *Documenti per la storia economica dei secoli XIII-XVI*, Firenze 1972, türlü yerler. Bazı mezuniyet (laurea) tezleri hazırlattığı bu kitapta bulunacaktır.

Gökbilgin yayınında (s.134, satır 15'de görülen کنور yerine کنور (ken-evin) diye düzeltilmelidir. 16.satırda 'füflül ve zencebilden' baskı yanlışla-nyla okuyanları şaşırtabilir.

Elimizdeki metnin 8.satırında baharatla ilgili maddeler sayıldıktan sonra, bunların 'gerek va'de ile' diye devam eden satırlarından sonra ge-len sözcük Gökbilgin tarafından ماله 'malla' diye önerilmiştir. Bunun bir ölçü olduğunu kabul etmeliyiz ve *madre* diye okunmasının uygun olduğu görüşündeyim.

9. satırda bulunan 'hamurdan' sözcüğü Gökbilgin tarafından 'hamru-nu' diye yazılmış ise de kabul edilmez.

Gökbilgin, s.135, satır 27 ve 28'de مستيد diye yazılıp soru işareti konan sözcük مسيد diye metnimizde kayıtlıdır. Beldiceanu bunu *misid* (aracı), *Recherche*, s.274, diye okumuştur.

Belgenin özelliği, Orta Doğu ülkelerinde kullanılan malzeme ile ilgili birtakım bilgileri içermesi yanında, ticaret âlemine sıkı bir alaka duyan devletleri ve bu arada İtalyan şehir-devletlerini de bizlere aktarmasıdır. Bunlar arasında Venedik Cumhuriyeti her zaman birinci derecede rol oynamaktadır. Kaldı ki, belgenin V.D.A.'da bulunması, verilen ve duyulan önemi vurgulamaktadır. W.Heyd adlı müellif tarafından geçen yüzyılın sonlarında kaleme alınan ve hâlâ değerini koruyan "Orta Çağda Doğu Ticaret Tarihi" adlı eserde, Avrupa arşivlerinin en göz alıcı ve tanınan kalıntıları derin bir tetkik süzgecinden geçtikten sonra, arşivlerin ve içerdikleri anılar ortaya konmuştur. Bununla beraber gene de değişik tasniflerde pek çok ele alınmamış belgeler bulunmaktadır. Bunların incelenmesini uzun zamandan beri başarıyla yürütmekte olan araştırmacıların eserlerinde bile takip etmek bazan zor olmaktadır. Böyle çetin bir çalışmayı göz önünde tutmakla beraber, başarıldığı zaman Türk iktisat tarihine ait kıymetli bilgiler birbirini izlemektedir. Böylece Anadolu içinde bulunan bir kısım ticaret mallarının neler olduğunu öğreniyoruz. Bunun kadar da, bunların nasıl bir düzen içinde pazarlara getirildiği, tartı ve ölçü kontrolundan geçmesinden sonra satıldığı ortaya çıkmaktadır. Kanıma göre yapılan çalışmalarda mevcut olan önyargıya göre, verilen imtiyazların tek taraflı yabancı tüccarlara hediye edildiği ve az bir gümrük vergisi ödedikten sonra malların ülke dışına taşındığıdır. Bunun hiç de doğru olmadığı ortaya çıkan kayıtların ışığı altında görülmektedir. Kaldı ki, bir imtiyaz da söz konusu olmayıp, karşılıklı vaadlerin verilmesidir. Düzenli ve yasalara uygun davranışları gösteren tüccarların çalışma ve mal taşıma işlemleri nizamla bağlanmaktadır. Ticaret metaı olan malzeme de düzenli bir kontrol altında tutulmakta, devletin memurları da faal olarak hak ettikleri vergileri toplamaktadırlar. Bunların birer dökümünü yapmak gerekli olmakla beraber, gümrük defterleri diye bilinen tasniflerin geç dönemlere ait olması ve bilhassa büyük desteğini beklediğimiz narh defterlerinin veya listelerinin ancak XVII. yüzyıldan sonra çok sayıda elde olması, daha önceki ticaret tarihimiz ile ilgili bilgileri sair Avrupa şehir devletlerinin arşivleriyle kitaplıklarında aramak zorunda kalmaktayız. Bunların küçük bir dökümünü yapmak bile, araştırmacıları çok zor koşulların içine itmektir. U'nun yıllar sürecek sabırlı çalışmaları sonunda ancak küçük bir detayın ortaya çıkması mümkün olmaktadır. Bu çalışmadan kaçınmayan araştırmacıların eserleri her zaman el altında veya belli başlı kitaplıklarda hazır bulunmalıdır. Bunların yerli kayıtlara olan uzantılarını da ihmal etmemeliyiz. Zaman zaman yapılmış ve şimdi kitaplıklarda bulunan birtakım istinsah çalışmaları, eski kalıntılardan bazılarını sonraki yüzyıllara aktarmıştır. Münşeat Mec-

muaları diye tanıdığımız bir dizi kalıntılar, dikkatli bir tetkik süzgecinden geçmesinden sonra, bilgilerimize yenilerini eklemektedir. Bunlar arasına katmak istediklerim şunlardır:

Mario Grignaschi, “Una raccolta inedita di Münşeât: il Ms. Veliüddin Ef. 1970 della Biblioteca Bayezit Umumi di Istanbul e gli ‘Ahdname’ concessi dalla Sublime Porta a Chio (muharrem 927 h) a Firenze (muharrem 934) e ad Antivari (ramadan 983)” şu kitap içinde bulunmaktadır, *Studi Preottomani e Ottomani*, Napoli 1976, s.105-127. Floransa şehrinin Osmanlı devleti ile olan diplomatik ilişkilerine ait kıymetli bilgileri bir araya getiren bu çalışma, siyasi tarihimiz açısından çok mühimdir. Zira Sakız adası ile bizim Bar diye adlandırdığımız şehir ahalisine verilen birtakım ahidnâmeler üzerinde durulmaktadır. Bu mecmua, Halil İnalçık tarafından değişik vesilelerle ele alındı (bunlar arasında en mükemmeli ‘Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law’ *Archivum Ottomanicum*, I (1969), s.105-137, ayrıca *Encyclopaedia of Islam* için kaleme aldığı Kanun ve Kanun-nâme maddeleri) ve hukuk tarihimiz açısından nasıl değerli olduğu ortaya konuldu. Floransa şehir devletinin başarıyla yürüttüğü Şark ticaretinde oynadığı rol ise son çalışmaların ürünü eserlerde açıklığa kavuşması yanında ulaşılması çok zor olan bir kısım tasniflerin değerlendirilmesi için: Raffella Ciasa, *L’arte dei medici e speziali nella storia e nel commercio fiorentino dal secolo XII al XV*, Firenze 1927(bu çok kıymetli eserin tükenmesi üzerine 1977 yılında anastatik bir neşri yapıldı). Hidetoshi Hoshino, *L’arte della lana in Firenze nel basso Medioevo. Il commercio della lana e il mercato dei panni fiorentini nei secoli XII-XV*, Firenze 1980. Uzun zamandan beri Floransa arşivinde çalışan Japon asıllı müellif, 1966 yılında yayınladığı bir kısım eserlerden sonra bu eserini tamamladı ve diğer bir çalışması Mauren Fennell Mazaoi ile birlikte: “Ottoman markets for Florentine woolen cloth in the late fifteenth century”, *International Journal of Turkish Studies*, III/2 (1985-1986), s.17-31. Bir kısım tüccar arşivinde bulunan kayıtlarda, satılan mal cinsleri ve etkili olan tüccarlar tarafından listeler halinde verilmiştir. XVI. yüzyıl ticareti için ise, Bruno Dini, “Aspetti del commercio di esportazione dei panni di lana e dei drappi di seta fiorentini in Costantinopoli, negli anni 1522-1531”, *Studi in Memoria di Federigo Melis*, c.4 (1978), s.1-54, adlı çalışmasında, henüz daha başka tasniflerin de araştırmacısını beklediğini göstermektedir.

Konu ettiğim belge, Venedik’te öldükten sonra gömülen bir tüccarın metrukutu ile cenaze törenine yapılan masraf ile ilgilidir. Dünyanın dört bir tarafına açık bulunan Venedik’te Türk tüccarlar da uzun bir süre tica-

ret yaptılar. Fakat ne varki, diğer topluluklara nazaran en son göründüler ve en çabuk ayrılanlar idiler. Ne zaman göründükleri konusu ise; 1969 yılında muhterem hocam Halil İnalçık'a verdiğim ve sonra da Paolo Preto tarafından da kullanılan belgeye göre 1537 yılında Türk-Venedik harbi patlak verdiği zaman Venedik'te bulunan bir grup Türk tüccarı tevkif edilmişti. Bu tarihten daha önceki bir zaman için, değişik tasniflerde sabırlı bir çalışma yapmak gerekli olmakla beraber, bu satırların yazıldığı sıralarda henüz cesur bir araştırmacı görünmüyordu. Bununla beraber tasniflerde bulunan belgelerden de tam olarak yararlandığımız söylenemez. Bunu bir umursamazlık değil, Venedik'te kalmanın bilim adamlarına ne kadar masraflı olduğunu belirtmekle başlıyorum. Üç gün, beş hafta süren çalışmalar sonunda elde edilecek birtakım belgeler, veya bir eş dostun getireceği fotokopi ile, belki bir makale ortaya çıkar, fakat özlediğimiz sonuca ulaşmak için daha uzun yıllar bekleriz. Burada konu ettiğim belge üzerinde üç defadan fazla durdum. Her bir satırı siyasî tarih ötesinde, ticaret, iktisat, folklor, etnoğrafya, din, muhasebe konularını içermektedir. Bir tek ibare için oniki seneden fazla sabır göstermem gerekti. Fotokopisini görenlerin sakındığı bu ibareyi, belgenin aslını üç gün inceledikten sonra ulaşıldım. Venedik'teki Türk belgeleri böyle bir sabrı hak etmektedir. Bununla beraber, ciddi bir araştırma içinde bu belge etraflıca ele alındı: Cemel Kafadar, "A death in Venice (1575): Anatolian muslim merchants in the Serenissima", *Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları*, X-XI (Halil İnalçık'a armağan edilen sayı), s.191-218. Çok uzun bir önsözden içinde ticaret tarihimizin evreleri üzerinde durulmakla beraber, makalede V.D.A. yoktur. Kısa bir araştırma sonunda elde edilen bir kısım belgelerin zikri, Venedik şehrinde Türk varlığını yansıtmaya yeterli olmamıştır. Türk tüccarların değişik zamanlarda yaptıkları başvurular ve bunların oynadıkları değişik bürokratik işlemlerin değerlendirilmesi ve bu arada iki devlet arasında yapılan ahidnâmelerde zikredilen bazı maddelerin ticarî ilişkilerde Türk tarafına gelir kazandırdığı veya ihmal ettiğini belirtmek yanında, V.D.A. dışındaki kayıtlar üzerinde de durmak kaçınılmazdır. Bu eksikliği kısa bir zaman sonra gidermek umudunu taşıyorum. Cemel Kafadar, yapılan çalışmaların büyük bir kısmını eserinde zikretmekle konuyu aydınlatmaya muvaffak olmuştur. Umulmadık kaynaklarda bulunan bazı ibareler, Türk tüccar varlığını ispat etmiştir.

Venedik'deki Türk tüccar varlığını en iyi ispat eden gene bir Venedik iktisat tarihi araştırmacıdır: Ugo Tucci, "Tra Venezia e mondo turco: i mercanti", bu kitabın içinde *Venezia e i Turchi*, Milano 1985, s.38-55 (bu

kitab üzerine kaleme aldığım tanıtma yazısı *Erdem*, 7, s.278-283), yıllardan beri sürdürdüğü çalışmalarına tüccarları da katarak, iki devlet arasında oynadıkları role değinmiş bu arada Venedik şehrinde 1546 yılından beri faal olduklarına değinmekle başlayıp XVII. yüzyıla kadar getirmiştir.

Belgenin bulunduğu yer; *Lettere e Scritture Turchesche III*, 1570 fin 1579, n. 52-53.

سنه طقوزیوز سکسن ایکی ذی الحجہ سنک یدی سنده متوفی اولان مرحوم ایاشلی حسین چلبی ابن حاجی حضرتک فروخت اولنان خرده واتیدر که ذکر اولنور.

سحن وتیسی	کوکلک	قوتی	اکسر	ایلی اسکى کلیم
سولدی	سولدی	سولدی	سولدی	لدره
۳۰۰	۴۰	۹	۱۷۰	۴
بشمق ومست	ایکی اسکى دولبلند	کومشلو قلیج	اسکى مطره	
سولدی	سولدی	دوقات	لدره	
۴۰	۱۳۰	۱۸	۲ $\frac{1}{3}$	
توربه وهیبه	کیچه وچول	اسکى قزل چوقه		
سولدی	سولدی	لدره		
۲۰	۱۰۰	۵		
اسکى مقدم	جام طلاس	ماوی دومان	دون کوکلک	
قوشاق	لدره	چاقشور	لدره	
لدره	۶	لدره	۱۰	
۵		۵		
سیاه فراجه	سپورکه	بعض اوراق	ولنسه زیون	
کورکلو	بش عدد	سولدی	سولدی	
لدره	سولدی	۱۵	۵۳	
۱۱۱	۳۰			
یلکن تقیه	اسکى صفره	خیر یصدق	برقوتی وبعض	
سولدی	لدره	سولدی	خرده وات	
۴۶	۵	۱۱	سولدی	
			۲۲	

	دستمال و مقرمه سولدی ۱۵	ابریق لدره $3\frac{1}{3}$	کوروك لدره ۲	بیچاق دمشقی لدره ۱۲
	عباقالچین سولدی ۴	دولیند بورکی سولدی ۱۰	دبّه روغن لدره ۱۱	تنجره وتوا وکبجه لدره ۸
کیسه و مهر لدره $1\frac{1}{3}$	غرار اسکی سولدی ۷۰	کبه نک لدره ۴	ولنسه اسکی سولدی ۳۰	حقّه برش سولدی ۳۰
		صوف زیون سولدی ۵۸	دی دون سولدی ۲۲	یشل بغدادی قفتان لدره ۲۴
	دیویت سولدی ۱۰۵	جزمه یکی سولدی $9\frac{1}{3}$	کتان بزی اوج ذراع سولدی ۵۰	مندر کوجک سولدی ۱۵
	مقراص سولدی ۳۰	فنجان سولدی ۷۰	فراجه لاجوردی لدره ۶۶	شریت ۱۳ ذراع سولدی ۷۸
	اسکی منیر قفتان سولدی ۵۰	مشمع سولدی ۱۰۰	سبت صندوق لدره $9\frac{1}{3}$	سرمای مخیر لدره ۲۲

قرمزی کمخا طقسان بر	مصطفی خوجه
اغاج یکرمی سکزر غروشدن	دن نقد دوقات
یکرمی غروش اکسکه	۳۰
دوقات	سیاه ۷۰ چله باستاو
۱۰۳	دوقات
	۹۳

سولدی	لدره	دوقات	یکون
۸	۳	۳۱۱	

ذکر اولان اسباب نفس ونه دیکده متوقی مزبورک عموسی اولان خواجه احمد معرفتیه
بیع اولمشدر مسلمانلر محضرلرنده .

تجهیز و تکفینه اولان خرج در .

کفن ایچون	تابوت	پاموق	لبان و کافور و
دوقات	لدره	لدره	کلاب
۸	۱۲	۶	لدره
			۵

یویوجی و صوقیوجی	بکجیلره	بال مومی
دوقات	دقات	دقات
۳	۳	۱

اسقاط و صلات	بش قوندلیه	میت ایله کیدن قپودانه
دقات	لدره	لدره
۷	۵۰	۱۰

صاغرله	کورک و قازمه	اوده کراسنه	اجرت دلآیه
لدره	لدره	دقات	دقات
۷	$\frac{1}{3}$	۹	$\frac{1}{4}$

لدره	دوقات	سولدی	يكون مصرف
۵	۳۷	۳	
			الباقى بعد الخرج
	سولدی	لدره	دوقات
	۸	۳	۲۷۱
			حرره الفقير
			کاتب
			اسحاق

Sene dokuzyüz seksen iki zilhiccesinin yedisinde müteveffa olan merhum Ayaşlı Hüseyin Çelebi ibn-i Hacı Hızır'ın fûrûht olunan hırdevâtıdır ki zikr olunur.

Sahan ve tebsi soldi 300	Gönlek ¹ soldi 40	Kutu soldi 9	Ekser ² soldi 170
İki eski kilim lidra 4	Başmak ³ ve mest soldi 40		İki eski dülbend soldi 130
Gümüşlü kılıç dukat 18	Eski matara lidra 2,5		Torba ve heybe soldi 20
Kiçe ve çul soldi 100	Eski kızıl çuka lidra 5		Eski mukaddem kuşak lidra 5
Cam tas lidra 6	Mavi duman ⁴ çakşur lidra 5		Don ve gönlek lidra 10

Siyah ferace kürklü lidra 111	Süpürge beş aded soldi 30	Bazı evrak soldi 15
Velense ⁵ zibun soldi 53	Yelken takiye soldi 46	Eski safra ⁶ lidra 5
Muhayyer yasdık soldi 11		
Bir kutu ve ba ⁵ zı hürdevât soldi 22	Bıçak-ı dımişkî ⁷ lidra 12	Körük lidra 2
İbrik lidra 3,5	Destmal ⁸ ve makreme ⁹ soldi 15	Tencere ve tava ve kebbe lidra 8
Debbe-i revgan ¹⁰ lidra 11	Dülbend börkü soldi 10	Aba kalçin ¹¹ soldi 4
Hokka-i bereş ¹² soldi 30	Velense eski soldi 30	Kebenek ¹³ lidra 4
Garar-ı ¹⁴ eski soldi 70	Kise ve mühür lidra 1,5	Yeşil bağdadî kaftan lidra 24
Dimî ¹⁵ don soldi 22	Sof-ı zebun ¹⁶ soldi 58	Minder-i küçük soldi 15

Keten bezi üç zıra ^c soldi 50	Çizme yeni soldi 65	Divit soldi 105
---	---------------------------	-----------------------

Şerit 13 zıra ^c soldi 78	Ferâce-i laciverdi lidra 66	Fincan soldi 70
---	-----------------------------------	-----------------------

Mıkrâş ¹⁷ soldi 30	Sürma-i ¹⁸ muhayyer lidra 22	Sebet sandık lidra 9,5
-------------------------------------	---	------------------------------

Muşamma soldi 100	Eski muhayyer kaftan soldi 50	Mustafa hocadan nakid dukat 30
-------------------------	--	--------------------------------------

Siyah yetmiş çile
bastav¹⁹
dukat
93

Kırmızı kemhâ doxsan bir ağac²⁰
yirmi sekizer gurusdan yirmi gu-
ruş eksiğe

dukat
103

Yekun

Dukat 311 Lidra 3 Soldi 8

Žikr olan esbâb nefis-i Venedikte müteveffa-i mezburun ‘ammusî olan Hâce Ahmed ma^crifetiyle bey^c olunmuşdur müslümânlar mahzırlarında.

Techîz ve tekfirne olan ħarcdır.

Kefen için dukat 8	Tabut lidra 12	Pamuk lidra 6
--------------------------	----------------------	---------------------

Liban ve kâfur ve
gülab^{21a}
lidra
5

Yuyucu ve Su koyucu²¹
dukat
3

Bekcilere dukat 3	Balmumu dukat 1	İşkât ve şalât ²² dukat 7
Beş kondoliye ²³ lidra 50	Meyyit ²⁴ ile giden kapudâne lidra 10	Şağulara ²⁵ lidra 7
Kürek ve kazma lidra $\frac{1}{2}$	Oda kirasına dukat 9	Ücret-i dellâliye dukat $\frac{1}{2}$
Harc-ı makul dukat 15 (sonra silinmiş)		

Yekûn-i masraf soldi 3 dukat 37 lidra 5

el-bâki bâ^cdel-harc

Dukat 274 Lidra 3 Soldi 8

Harrerehu el-fakîr Kâtib İshâk,
Sonraki bir yaprakta değişik bir yazı ile,
Ahmed Çelebi elinde bâki kalan tamam altun 57 dukat 8,
Merhumun borcu için muhasebe mucebince 46 dakut guruş 18,
el-bâki dahi Ahmed Çelebi'nin elindeki darbhaneye teslim eylemeğe
dukat 224 guruş 21.

mezburun akcadan cevane duka^t 8,
yekun-i sâfi dukat 221 guruş 21,
el-fakîr Ahmed.

mühür ve pençe

Kısa açıklama:

- 1 — كوملك = ginlek = gömlek.
- 2 — Keser.
- 3 — Bir ayakkabı çeşidi.
- 4 — Renkle ilgilidir.
- 5 — Zibun kısa pamuklu gömlek Velense, Valensiya sözcülüğünden türemedir.
- 6 — Üzerinde bir şey yenilen açılabilen bez.
- 7 — Şam (Dımeşk=Damascos) modası.
- 8 — El girecek bez.
- 9 — Mendil.
- 10 — Yağ kabı.
- 11 — Çorap.
- 12 — Bir cins afyon.
- 13 — Keçeden yapılan kolsuz bir giysi.
- 14 — Torba.
- 15 — Verev kesilmiş kumaş.
- 16 — Kısa pamuklu gömlek.
- 17 — Makas.
- 18 — Bir renk çeşidi (kırmızı-mavi).
- 19 — Bir paketleme çeşidi.
- 20 — Bir uzunluk ölçüsü (19 cm kadar).
- 21 — Ölü arkasından su döken ve ağlayan.
- 21a — لیان = Gümlük kokusu, كافور güzel kokulu bir ot, كلاب gül suyu.
- 22 — Ölü arkasından okunan dua.
- 23 — Venedik şehrinin alâmet-i fârikası olan gondola sözcüğünün değişik bir okunuşu.
- 24 — Ölü.

25 — Belgenin neşrini bana 13 yıl geciktiren ibaredir. Yaptığım fotokopilerde açıkça صائره “sanlara” diye görülmekle beraber hiç bir anlam verilemediği için tekrar inceledim صاغيره imlasını ancak üç günlük inceleme sonunda çıkarabildim: *XIII.yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, V, Ankara 1971, s.3245 vd. “ölünün iyiliklerini duyuran ağıtçı, ölünün meziyetlerini sayıp ağlayan.”

خواجه (H'ace) diye görülen sözcük, XVI. ve XVII. yüzyıllarda “tüccar” karşılığıdır. Bu dönemde ölümler Venedik'te Lazzaretto Vecchio diye adlandırılan adada gömülürlerdi.

1540 TARİHLİ TÜRK-VENEDİK ANDLAŞMASI*

LUIGI BONELLI

Venedik Devlet Arşivi'ndeki Türkçe vesikalar üzerinde bir fırsatını bulup çalışmış olan Hammer, bunların ehemmiyeti üzerinde durduğu gibi, Venedik Cumhuriyeti'nin Bizans imparatorları ve Osmanlı sultanları ile yaptığı andlaşmaların Türk tarihi üzerinde çalışanların kontrolü altında bulunduğuna da işaret etmişti.¹ Venedik'te bulunduğum sıralarda bu vesikalardan çoğunu gördüm ve tetkik fırsatını elde ettim. Bunlar arasında 23 Rebiülevvel 947/28 Temmuz 1540² tarihli olan dikkatimi çekti. Bu vesikayı Hammer, 1540 tarihli andlaşmanın orijinal metni olarak kabul etmişti.³ Bu andlaşmanın 2 Ekim tarihli olduğunu bildiğimiz için,⁴ bu vesikanın muhtevasını daha yakından tetkik etmek istedim. Daha ilk satırlardan itibaren edindiğim intiba, bu vesikanın diğer ahidnâmelerin bir benzeri olmakla beraber, ilk sulh görüşmelerinin maddelerini veya Osmanlı sultanının Venedik Cumhuriyetine yaptığı teklifleri ihtiva ettiği.

* Centenario della Nascita di Michele Amari, Palermo 1910, c.2, s.332-363.

¹ *Geschichte des osmanischen Reich*, Pest 1827, c.1 XXVI.

² Bir kab içinde bulunan bu vesika 688X43 ebadındadır. İyi korunmuştur. Tuğrası altın yazı ile, 60 satır divani yazı ile yazılmıştır. Belgenin kod numarası Mazzo I, serie I, parte II, no 44.

³ *Histoire de l'Empire Ottoman*, Hellert tercümesi. Paris 1841, c.5, s.536, c.17, s.116. Aynı malûmat şu iki eserde de tekrar edilmiştir: Belin, *Journal Asiatique*, 1876, c.8, s.393; Tausserat-Radel, *Correspondance politique de Guillaume Pellicier, ambassadeur de France à Venise: 1540-1542*, Paris 1899, s.143, no 6 ve daha başkaları da aynı malûmatı tekrar etmişlerdir.

⁴ Romanin, *Storia documentata di Venezia*, Venedik 1856, c.5, s.63; *I Libri Commemorativi della Repubblica di Venezia, Regesti*, c.6, s.236.

Venedik Cumhuriyeti tarafından sulhu sağlamak için İstanbul'a yollanan elçilerin üçüncüsü olan Alvise Badoer,⁵ henüz seyahatte iken bile

⁵ Bunlardan birincisi olan Pietro Zen hakkında tarihsiz Türkçe bir vesika bulunmaktadır. Arkasında bulunan mühürden anlaşıldığına göre Bosna Sancakbeyi Hüsrev bin Ferhad tarafından yazılmıştır. O zaman Venedik Doju olan Pietro Lando'ya yazılan bu yazının hülâsası şöyledir: İstanbul'a gitmekte olan Venedik elçisi Bosna'ya ulaştı. Güzel bir şekilde ağırlandıktan sonra yanına muhafızlar verildi. Fakat birkaç gün sonra ağır bir hastalığa tutuldu. Yanında bulunan eşyası ve götürdüğü hediyeleri ben emniyet altına aldım. Sultanı da haberdar edip Venediklilere kötülük yapılmamasını istemiş. Mektubu yazan, Venedik Dojuna daha önceden gösterdiği dostluğa teşekkür eder yolladığı hediyeye karşılık 60.000 akça tutarındaki elmas yollanmasına memnun olduğunu ilave eder. Şimdi işe yollayacağı hediyeye karşılık arı la¹ veya yakut beklemektedir.

Pietro Zen'in elçiliğinden sonra bu göreve Tommaso Contarini tayin edilmişti. "Sultan Süleyman aşırı isteklerine karşı Venedik Cumhuriyeti'nin haklarını lâyıkiyla koruyan" (V.E. Musatti, *Storia di un lembo di terra*, Padova 1886, s. 810) bu elçi hakkında üç tane Türkçe vesika vardır ki hülâsaları şöyle:

1— Kanunî Sultan Süleyman'ın Venedik dojuna mektubu; Venedik elçisi dojun bir sulh yapmak istediğini haber vermiştir. Sultan dost ve düşmanlardan korkmamaktadır. Elçi herhangi bir sulh andlaşması yapmağa yetkili olmadığı için ülkesine geri yollanmaktadır. Evâil-i Cemâziyelevvel 946/Eylül 1539.

2— Vezir-i azâm Lûtfî ile Vezir Mehmed'in Venedik Devlet Başkanı'na mektubu. Tommaso Contarini Venedik Cumhuriyeti'nin bir sulh yapmak istediğini haber verdi. Fakat Venedik düşmanlığından ve İspanya ile birlik olmasından dolayı çok zarara yol açtı. Sınırları Hindistana kadar uzanmış olan Türk sultanı ile şimdi çok kimse hararetle sulh yapmak istemektedirler. Sultan şimdiye kadar bütün dostları ile çok iyi geçinmiştir. Fransız kralının elçileri şimdi onun yanında bulunmaktadır. Buna karşılık sultan Venedik'e karşı küskündür. Barışçı birlikte hareket etmesi için, donanması deryaya çıktığı zaman Venedik donanmasının karşı çıkmasını ve Novo Kalesinden başlayarak kalelerin terk edilerek iki taraf arasındaki sınır meselelerine bir son verilmesi istenir. Fakat elçi, dojun bu teklifleri kabul etmeyeceğini bildirdiğinden Venedik'e geri yollanmıştır. Pelliciler bu mektuptan kısaca bahsetmiştir, *Correspondance*, s. 144.

3— Osmanlı tercümanı Yunus'un Venedik Devlet Başkanına ve Venedik'e mektubu. Venedik Elçisi Tommaso Contarini'nin getirdiği teklifler vezirlere açıklandı onlar da sultana aktardılar. Kabul edilmemekle beraber devamlı ısrar sonunda ve yazanın da ikazlarıyla, sultan sulhu kabul etmek için Venedik Cumhuriyeti'nin bir tazminat ödemekten başka bazı kaleleri terk etmesini istemişti. Eğer bu teklifler kabul edilirse sulhun yapılması mümkündür bu da elçinin selahiyetli kılınmasıyla gerçekleştirilebilir. Yazan, Venedik'te doğduğu için buraya medyundur. Onun için daima itidal ve ihtiyat tavsiye etmiştir. Onun için, bu mektubu geldiği zaman, sulhu hemen tatbik edebilecek birinin hemen yollanmasını veya yetki mektubunun acele ile yollanmasını ister. Sultan henüz kızgındır ve sürekli harp hazırlığı içindedir, onun için şimdilik Vraba ve Nadin kalelerini istemek akıllı bir tutum değildir. Tarihsizdir.

T. Contarini'nin İstanbul'a gelipte yaptığı mütareke metnini bulamadım. Türkçe olan bu metni Hammer arşivde yanlış olarak 945 Cemâziyelevvel/Eylül-Ekim 1538 tarihlendiğini yazmıştır (*Histoire de l'Empire Ottoman*, c.17, s.116).

Sulh görüşmelerinin ilk safhasından hemen haberdar olan Şah Tahmasıb, hemen doja bir mektub yazmıştı. Şimdiye kadar bilinmeyen bu mektubu 1. zeyilde neşrediyorum.

hükümeti tarafından acele etmesi talimatını almış⁶ ve İstanbul'a vardığı 15 Nisan 1540 tarihinde⁷ vakit kaybetmeden Osmanlı vezirleriyle, bu arada Hayreddin Paşa⁸ ile, sulh görüşmelerine başlamış ve 25 Nisan tarihinde de Padişah tarafından kabul edilmişti.⁹ Fakat bütün idareciler, Napolili sürgün Cantelmi'den sağladıkları malumatla bütün isteklerinde ısrarlı davrandılar ve Mora yarımadasındaki Anabolu ve Benefşe'nin Türklerin elin-

⁶ "Elçi Badoario'ya bir mektup verilerek hemen yola çıkması istendi. Ulaşır ulaşmaz verilen işleri uygulaması ve cumhuriyetin menfaatlerini korumak için kati neticeler alması da istendi." P. Paruta, *Historia Venetiana*, Venedik 1605, s. 726.

⁷ "Baduarius aprili mediu cum Byzantium Pervenisset, VI Kalmajas (—26 Nisan'da) more Regem adiit, mox cum Bossis de pace agitare coepit, durioresque secus ac putaverat nactus est." Andrea Morosini, *Historia Veneta*, L, VI, s. 578.

⁸ Avrupa'da Barbarossa diye (belki Baba Oruç kelimesinin bir değişmesidir. krş. Şemseddin Sami, *Kâmusü'l-âlam*, c. 3, s. 2073) tanınan bu kaptanı derya bu durumda Badoer ile çok iyi geçindi. Morosini'de gördüğümüz kayıt: "Chariadenus ad spem legati animum erigere conafur, ne, quod sibi nimium acerba postulata Viderentur, od id deferrerefur", (*aynı yer*).

Tarafımdan bulunan kendi el yazısıyla bir mektubunu burada neşrediyorum. Malî hususların yazıldığı bir yazı çeşidi olan kırma yazı ile yazılı bu vesikada, Venedikliler tarafından ele geçirilen iki gemisi için tazminat istemektedir. Sultan bu hadiseyi iki ayrı فرمانla bildirmişti ve zararların tazminini istemiş. Evâil-i Şafer 949 tarihini taşıyan birincisi İbrahim Çavuş ile yollanmış, aynı yılın evâil-i Şevval'inde yollanan ikincisini Mehmed Çavuş götürmüştü. Galata Kadısının 17 Cemâziyelâhir 949 tarihli bir hüccetinden, Hayreddin Paşa'nın her iki kalyonda bulunan adamlarının uğradığı zarara karşı ödenen paraları kabul ediyordu.

Paşa'nın kendi el yazısıyla mektubu:

Vech-i tahrîr-i hurûf olur ki bundan evvel Murâd Ağa ile diyâr-i Mağribden gelürken Venedik kâfirleri tutduğu iki pâre kalıyatalarımnda olan yüz yetmiş nefer kullarımız ile onbeş nefer müslüman olmuş oğlanları alub ve benim esbâb ğâret eyledükleri ecilden tazmin için emr-i pâdişâhî şudür buldukda bu zikr olan esirlerün ve oğlanların kıymeti için bunda olan Yeronimo Cano nâm bailozları 27750 sikke filori virmek 'uhsine alüb 12000 sikke filorin teslim idüb ve 15750 sikke filori daği zikr olan bailoz zimmetinde baki olduğuna temessük tahrir olundu hurrîre fiszilk'âde sene 949.

el-fağır Hayrüddin

Bu adı geçen balyos hakkında Venedik Arşivi'nde uzun ve ilgi çekici bir vesika bulunmaktadır. Evâhir-i Cemâziyelahir 949 (Ekim 1542) tarihli Kanuni'nin doja bu fermânı, Zeno'nun esir ve esirleri kaçırıldığı onun için geri çağrılıp cezalandırılması istenmektedir. (p. II, 49).

⁹ "Süleyman ile münakaşa ederken, sulhu bu tarzda akdetmek için yollanmadığını bildirir. Sultan ise böyle bir haber aldığını bildiğini açıkladı ve tehdit dolu sözlerle beraber, yalanın onlar eline geçtiğini açıkladı," Bernardo Segni, *Storie Fiorentine*, Augusta 1723, s. 252.

de kalmasında ısrar ettiler. Badoer daha mayıs ayında Venedik Senato'suna (*Romanin*, c.5, s.58) durumu açıkça anlatmış¹⁰ onun için kabule mecbur kalmıştı (aynı yer, 11 Haziran). Andlaşmanın ilk taslağının ağustos ayı ortalarında Venediğe ulaşmış olması muhtemeldir. Bunu esas alarak yapılan görüşmeler sonunda sulh metnine nihai şekli verilmiş (2 Ekim 1540) ve böylece Venedik Cumhuriyeti mühim bir toprak parçası kaybetmesine karşılık Şark'ta bulunan vatandaşları için büyük çıkarlar sağlamıştı.¹¹

Hammer'in dikkatinden kaçan bu Türkçe orijinal metni buldum. Doğu tipi dokuz parça bir kağıt üzerinde yazılı bu vesikanın genişliği 39 cm. uzunluğu da 633 cm.dir. Düzensiz sıralanan bu kağıtların birincisinde tuğra ve arkasında üst kısımda şöyle bir kayıt bulunmaktadır: "dato li 947 cioè di N.S 1535."

Bu andlaşmanın nihai metnini 12 Kasım 1540 günü Zanetto Pomaro veya Ciannettino¹² (Zanezin diye Pellicier kaydeder) adlı bir dragomanno (tercüman) Venediğe getirdi. Bu vesikanın iki tane sureti vardı veya hiç değilse 1876 tarihinde muhakkak ekte bulunuyordu. Bu suretlerden biri Belin'de biri de Kahire'deki Terra Santa Manastırında idi.¹³ Esas metin

¹⁰ Muratori'nin *Annali* adlı kitabında bulunan bir kayıta göre (Milano 1820, c. 14, s. 473); yapılan andlaşmanın ilk haberi Venedik'e 27 Nisan 1540 günü ulaşmıştı.

¹¹ D'Ohsson, *Toleau général de l'Empire Ottoman*, c. 7, livre IX, s. 439 vd. Buradaki malûmat aynen şuraya da alınmıştır: Miltitz, *Manuel des Consuls*, Londra 1838, c. 2, s. 76-77.

¹² Tarihsiz bir mektupta adı Cenaze diye geçmektedir. Lütü Paşa'nın sulh yapıldıktan sonra yolladığı mektubun özeti:

Paşa'nın sicili şöyledir:

ادرکنی بالطفیف یا وافی بلطفک الخفی

"Sultan, Venedik Cumhuriyeti'nin önerilerini kabul edip, sulha razı oldu. Dragmou Cenaze ile gelecek, Venedik daima sultana sadık kalsın. Andlaşma sonucunun alınması için nasıl çalışıldığını, Venedik elçisi gördü.

¹³ *Journal Asiatique*, 1876, s. 393 ve 394, not 1. Belin'e göre Terra Santa metni iki tarih içeriyordu: I Cemâziyelevvel 947-2 Ekim (Milâdi takvim). Buradaki evvel, kâtibin âhâr yerine yaptığı bir imlâ hatasıdır.

Bu andlaşma metninin bir suretinin Türk arşivlerinde bulacağını zannetmiyorum. Zira 14 ile 16'ncı asırlar arasındaki dönemlere ait boşluklar bulunduğu göze çarpıyor. Başlangıçta düzenli bir şekilde korunup sınıflandırılmıyordu. Harp yıllarında da sultanlar sık sık yer değiştirdikleri için, bir yığın belge kaybolup gitti (Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, Paris 1897, cilt 1, önsöz).

henüz neşredilmemiştir.¹⁴ Elimizde bulunan basılı tercüme¹⁵ daha sonra Dumont¹⁶ tarafından da kullanılmıştır. Bu tercüme çok kötü ve berbat bir şey olduğundan birçok noktaları anlaşılmasız ve ayrıca yanlış olduğu kadar da eksiktir.¹⁷

Bu ilk teklifleri ihtiva eden vesikanın mevcudiyeti bile şimdiye kadar bilinmiyordu.¹⁸ Böyle bir vesika Türk-Venedik münasebetlerinde tektir. Tarihi olduğu kadar filolojik yönden mühim yönleri bulunan bu vesikanın metninin bir tercümesini yapmak ve sonradan Badoer'in buna yaptırdığı değişiklikleri ve ilâveleri de işaret ederek,¹⁹ Venedik Senatosu'nun 30 Ağustos 1540 tarihli direktiflerini de ilâve edip (bkz., Zeyil II) ana metne konan hususlara değindim. Sonraki Türk-Venedik anlaşmalarında çok hafif bir şekilde değişikliklerle tekrar edilen konulara değinmedim.²⁰ Bun-

¹⁴ *Mecmûa-i Muahedât* adı altında yapılan derleme çalışmasında bile bir not yoktur. En eski Türk-Venedik ahidnâmesi 1575 tarihli olanıdır.

¹⁵ İtalyancaya yapılan çeviriler elyazması kalmıştır. Bunlar arasında *Commeoriali* dizisinde XXII'inci cilt, s. 34-35'den başka, arşivde ilk görüşmelere eklenen iki nüsha daha bulunmaktadır. Bunun ise olması muhtemel tercümesini göremedim. 2 numaralı zeyildeki gibi, maddelere bölünmüş olması gerekirdi. Yazma olarak kalan İtalyanca tercümelemlerin varlığına, Tausserad-Radet, (*aynı yer*, s. 143) ile Daru'nun Tarihini İtalyancaya çeviren de işaret eder (Capolago 1837, cilt 5, s. 353, not 2).

¹⁶ *Recueil d'actes* vs. IV, kısım 1, s. 197-200. Aynı metin bütün düzensizliği ile şu eserde tekrar edildi: Lunig, *Codex Italiae Diplomaticus*. Ayrıca şu esere de alındı: *Treaties... between Turkey and Foreign Powers 1535-1855, compiled by the librarian and keeper of the papers Foreign Office*, Londra 1855, s. 703.

¹⁷ Eski Türk ahidnâmelerinin Batılı dillere çevrilmesi hakkında Noradounghian (*Recueil*, c. 1, s. VIII) şu kanaati ileri sürer: "Les étrangers se sont jusqu'ici contentés de traductions faites par des interprètes plus ou moins versés dans la connaissance de cette langue (turque), et, partant, souvent peu exactes. Tel est le cas, par exemple, pour les Archives de Venise et de Gênes, où nous avons rencontré, lors de nos recherches, un certain nombre de ces traductions tantôt en langue grecque, tantôt en langue italienne."

¹⁸ Ne Charrière, *Négociations de la France dans le Levant* adlı eserinde ne de *Correspondance de Guillaume de Pellicer*, bundan bahseder. Halbuki, Avusturyalı Arşidük Luigi Salvatore *Versuch einer Geschichte von Parga* (Prag 1908) adlı muhteşem eserinde, 1540 tarihli anlaşmanın, neşredilen *Regesti* ciltlerine göre bir bahsini koymuştur.

¹⁹ Arşiv'de Badoero'ya verilen güven mektubu (bkz., not 24) ile dönüş yolu izni vardır. Bu Türkçe belgede (m.1, s.1, p.II, no. 59) 29 kişi ile birlikte Venedik'e dönmekte olan Balyos'a sultan tarafından da bir at hediye edilmiştir. İstanbul'dan Bosna ve Raguza (şimdi adı Dubrovnik) yolu üzerindeki bütün kadınlara görevleri hatırlatılıyor. Tarihi: Zilhice, II, onluk (Osmanlı belgelerinde evâsıt) 948 = Mart 1541.

²⁰ 7 Mart 1573 günü Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşma, İnebahtı Savaşına bir son verdi ve iki devlet arasındaki eski kararlara bir değişiklik getirmede. Bunlar 1575 tarihinde III. Murad ve 1595 tarihinde de III. Mehmed zamanlarında yenilendi, bkz., Miltitz, *Manuel des Consuls*, Londra 1838, kısım II, s. 76.

lar arasında Belin tarafından bir suretine göre *Journal Asiatique* dergisinde (VII. seri, cilt 8 (1876), s. 381-424) neşredilen 1595 tarihli, III. Mehmed ile Doge Mario Grimani arasında yapılmış andlaşma da bulunmaktadır. Bu son ahidnâmeler, bizimki ve daha eski tarihli olanların aksine, madde-ler halinde neşredildiği için, mutabık kalınan kısımlara değinmeden atıf yapmakla iktifa ettim.

Tamamlayıcı notlarda, Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan Türkçe vesikalar külliyyâtındaki kayıtları kullandım. İlk altı satırın da fotokopisini ilâ-ve ettim.

Öngörüşme metni:

Nişân-ı şerîf-i âlîşân-ı sultânî ve tuğrayı garrây-ı cihansitân-i hakânî nüffize bi'l-⁶avn'il-rabbânî ve'l-men'ûs Sübhânî hükmü oldurki şimdiki hâlde ben ki Sul-tân-ı Selâtin burhânü'l-havâkin tâc-bağş-ı hüsrevân-ı rûy-i zemîn Sultân Süleymân bin Sultân Selîm hanın Venedik doju olan Petro Lando dergâhıma Alwise Nando nâm yarâr âdemisin ilçi tâ'yîn idüb yüce âsitâneme ⁶arz-ı ⁶ubûdiyet ve ihlâş eyleyüb canibeynde dostluk ve mü'âhede olub yüce dergâhımla sulh u şalâh olunması bâbında istidâ-yı ⁶inâyet-i padişahî eyleyüb kendilerin tasarruflarında olan kağ'alarından Morada vâkı' olan Anabolu ve Menavasiya nâm kağ'alarını ⁶atebe-i ⁶âlempenâhıma teslîm eyleyüb ve hizâne-i ⁶âmirem cânibine dahî üç yüz bin sikke-i efrenci altun virüb edâ etmek üzere kendülere ⁶ahd-i hümâyûnum ihsân olunmak tazarru' itdüğü ecilden ben dahî mezîd merhamet-i hüsrevânem zuhûra getirüb tafsîl olunacak şartlar üzere anlara mü'âhede-i şerîfim ihsân eyleyüb bu nişân-ı hümâyûn-ı sâ'adet-makrûnu virüb ⁶ahd-i şerîfim bunun üzerine câridir ve ⁶ahd-i hümâyûnum mukar-⁶rer ve müekkid olması için yemîn dahî iderim ki yeri ve göğü yaradan haqq-ı sübhân ve te'ala hazretlerinin birliği hakkıçün mâdâm ki anlar tarafından ⁶ahda muhâlif iş olmiya benden dahî mü'âhede-i şerîfime mugâyir vaz' sâdır olmiya mez-kûr Venedik doju olan Petro Londoyla ve sâir begleri ve adamları ile ve anlara müteallik olan yerlerin ve vilâyetlerin halkı ile ve bu ⁶ahd-i hümâyûnum sâdır ol-mazdan evvel cânibde ⁶adâvet olduğu zamanda anlar cânibinden şemşîr-i zafer te-sîrimle alınan Bosna sancağı ucunda kağ'a-i Urana ve kağ'a-i Nadin ve kağ'a-i Kocac ve kağ'a-i Rastine ve kağ'a-i Velin ve kağ'a-i Sin ve kağ'a-i Değirmenler ve Yanya sancağında vâkı olan Parga kağ'asıyla ve bu kağ'alara tâbi olan köylerin cümle hadleri ve sınırları eyilib ve Ak deniz içinde vâkı olan cezîrelerinden cezîre-i Eskados kağ'asıyla ve cezîre-i Eskiros kağ'asıyla ve cezîre-i Andra iki pare kağ'a-sıyla ve cezîre-i Sifnos ve cezîre-i Serfoz kağ'aları ile ve cezîre-i İstendin kağ'asıyla cezîre-i Kerpe iki pâre kağ'asıyla ve Nakşaya tâbi olan cezîrelerinden Nakşa üç pâre kağ'asıyla ve cezîre-i Santorin kağ'asıyla ve cezîre-i Meso iki pâre kağ'asıyla ve ce-

zîre-i Andobare kaşasıyla ve mâ mûr olmayub hâli olan cezâyirden cezîre-i Ekne ve cezîre-i Mürted ve cezîre-i Baro ve cezîre-i Papasluk ve cezîre-i Mırgır ve cezi re-i Mallu Kilisadan gayri kaşaları ve burgazlarıyla bi'l-cümle Aya Markonun sancağın getüren kimesneler ile yaşdan ve kurudan el'an tasarruflarında olan illeri ve köyleri ile şimdide değin ve şimdiden sonra kendü dindaşlarından alacak yerleri ile bâ de'l-yeum aramızda dostluk ve barışıklık ola.

Böylece hiç bir Türk memuru veya vatandaşı Venedik arazisini ve vatandaşını taciz edemeyeceği hükme başlanmış oluyor. Eğer bir zarar meydana getirilirse tazmin edilecekti (1004-1595 tarihli andlaşmanın 3. maddesi).

Devamla:

Ve mezbûr beglerin bâzîrgânlarından ve adamlarından benüm memâlik-i maħrûseme yaşdan ve kurudan kağırgaları ve kökeleri ile gayri küçük gemileri ile maħrûse-i İstanbula Galataya ve gayri memâlik-i maħrûsemde olan iskelelere ve diyâr-ı Arabistandan İskenderiye-i Mışıra ve sâir iskelelere gelmek istediklerinde dostluk üzre gelüb gidüb ve Boğaza girmeli olduklarında ve sâir memâlik-i maħrûsemde olan kaşaların iskelelerine ve limânlarına geldiklerinde gaflet ile gelüb girmeyüb muqaddemâ dizdarlarına tenbih eyleyüb icâzet ile gelüb girüb meğer ki rüzgâr şiddet üzre fırtına olub ol iskeleden gayri konacak yeri olmayub zarûret ola ol vakt gelüb gireler amma girü tenbih eyliyeler ve girmeli olcak icâzetsüz gitmiyeler.

Sonraki satırlarda bulunan 5-8.maddeler her iki taraf gemilerinin denizde karşılaştıkları zaman birbirlerine dostça davranmalarını istemekte, bir taraftan gelen zarar için karşı tarafın tazmin etmesini sağlamakta, Venediklilerin yakalacağı korsanı cezalandırmak için İstanbul'a yollamay uygun görmesini öngörüyordu.

9. maddenin metni değişiktir. Osmanlı donanmasının Venedik Cumhuriyeti'ne ait olmayan bir yere yöneleceği zaman ne gibi tutum takınılacığını öngörüyor:

Venedik donanması dostluk üzre isem kendü hâlinde olub Körfez cezîresinden içeri kendüler ihtiyar etdiklerinde kaşalarında turup hareket itmeyüb kimesneye muavenet itmiyeler benimle düşmanlık üzre olan kimesnelerin donanmalarını aralarına getürmiyeler ve anlara yardım etmiyeler ve azık virmiyeler bi'l-cümle benim donanmalarım la zarar ve ziyân irişdirmeğe sebeb olmiyalat.

11-15. maddeler çok hafif bir şekildeki değişikliklerle bazı satırlarda tekrar edilmiştir: Borçluların kaçışı, Bailo'nun üç yıl kalma meselesi.²¹ esirlerin firarı gibi meselelerden sonra 16.ve 17. maddeler elimizdeki metne göre şöyledir:

Şöyle ki harâmî kayıkları denizden ve gayrı kimesneler kurudan varub Venedike tâbi olan adaları urub âdemlerin esîr idüb getürüb Rum ilinde ve Anadoluda satalar anun gibi esirler bulundukda dikkat ve ihtimamla teftîş olunub her kimin elinde bulunursa kimden aldugun bulduralar şöyle ki aldugu kimesne levende müntehî olursa ve ol levend dahî ele girüb vâki a esîr Venediğün idüğü zâhir olursa ol levendin muhkem hakkından geline ol esîr müslimân olmuş ise azâd ola salıvireler ve eğer henüz küfrü üzre ise Venedikliye teslim oluna ve eğer kimden alındığı mâ'lûm olmaz ise ol esir kendü dergâh-ı muâ'llâma getürdülüb kazıyyesi südde-i sâ'âdetimde teftîş oluna ol vakt dahî eğer Venediklinün sabit olursa müslimân olmuş ise âzâd ola ve eğer henüz küfr üzre ise Bailosa teslim oluna.

Sonradan 41. satıra kadar harfi harfine 18-23. maddeler aynen tekrar edilmiştir: Gemi kazazedeleri, refakatçisi olmayan gemilere ne gibi garantiler verileceği, suçluların iadesi ve Bailo'ya karşı işlenecek suçlar ve aralarında meydana gelebilecek ihtilâflarda tutulacak tavırlar hakkındadır. Konsolos imtiyazı için 24. madde şunu getirmiştir:

Ve Bailos olanı aharın borcu için tutmayub ödetmiye amma Bailos anı Venedik beglerine bildürecek ve Venedik begleri dahî eğlenmeyüb becidd cevâbın göndere-ler.

42-52. satırlarda 25-34. maddeler sıralanmakta ve şu konular maddeleştirilmektedir: Bailonun hukukî durumu, siyasî vaziyet, mahkemedeki şahitlik, mahallî kadiya müracaat, miras paylaşılması, müslümanların Venedik'te serbestçe dolaşmaları, Adriyatik denizinde serbestçe dolaşım ve gemilerin ziyareti.

²¹ Balyos'un faaliyet süresini üç yıl olarak tespit eden andlaşma, Miltitz'in söylediği gibi (*Manuel des Consuls*, c. II, s. 76) 15 Aralık 1502 tarihli andlaşmada belirtilmedi. Bu yanlış kanaat, bu zattan sonra Belin (*Jornal Asiatique*, 1876, c. VIII, s. 414, no 3) ve daha başka araştırmacılar tarafından da tekrar edildi. O yıl yapılan andlaşmaya göre Balyos her yıl değişecek ve bir asilzâde olmayacaktı. Fakat gene aynı II. Bayezid, bu kere Rebiülâhîr 909 evâsında (1503 yılının Ekim ayının ilk günleri olur) başka bir ferman çıkartıp, Balyosun görev süresini üç yıla çıkarttıktan başka, Türkiye'deki Venedikli tüccarları üç yıl süre ile vergiden muaf tutmuştu (tercümesi olmayan belgeler, m.XI) Krş. *Commemoriali*, c. VI, s. 65. N. Jorga tarafından verilen 20 Mayıs 1503 tarihi yanlıştır: *Geschichte des Osmanischen Reiches nach Quellen dargestellt*, Gotha 1909, c. 2, s. 299. [Balyos'un üç yıl görevde kalmasına ilişkin Türkçe belge, I. Melikoff tarafından verildi; *Turcica I* (1969), s. 145 - 149].

35. maddede haraç faslı şöyle ele alınmıştır:

Ve Zakine adası ki her yıl anun için hizâne-i ʿâmirime beşyüz filori virilür idi yine ol beşyüz filori bi't-temam her yıl virüb hizâne-i ʿâmirime teslim eyliyeler ve Kıbrıs harâcı ki sâl-be-sal sekiz bin filolaridir her yıl şühûr-ı rumiyeden mahrûse-i İstanbula getürüb teslim eyliyeler.

Mısır'daki İskenderiye ile Suriye'deki Trablus ve Beyrut iskelelerine uğrayacak olan ticaret filolarının süresini intizama sokan 36. madde küçük bir ilâve ise şöyledir:

Ol mavnalara ve âdemlerine benim beglerbegilerimden ve sâir kullarımdan bir âhad kânûn-i kadîme muhâlif zülm ve te'addî etmiye emn ü aman üzere olarak ki-mesne anları incitmiye.

Sonuç kısmı küçük bir ekleme ile bitmektedir:

İşbu zıkr olunan ʿahd üzere dostluğu kabul eyleyüb yemîn iderim ki yeri ve göğü yaradan perverdigâr hakkıçün mâdâm ki ʿahdi ve dostluğu ri'âyet idüb ʿahde muhâlif anlardan bir iş şâdır olmiya ve benden dahî hilâf-ı ʿahd bir iş olmiya bu ʿahdnâme-i hümayûnum yazıldıkda Bosna ucunda kaľ a-i Kocac ve Zastine ve Velin ve Sin ve Degirmenler nâm harâbe kaľ alar için Bosna sancacı Begi el'ân ol kaľ alar alınub zabtımızdadır deyü ʿarz itdüğü ecilden zıkr olunmuş idi ammâ Venedik doju cânibinden dergâh-ı mü'âllâma vârid olan mezbûr ilcileri ol kaľ alar alınmamışdır girü bizüm zabtımızdadır deyü takrîr idüb tekrar teftişe muhtâc olub görülmek lâzım olduğı ecilden ol kaľ alar ahvâli ʿahd-i şerîfimde mevkûf kılındı vâkı a mezbûr ilci takrîr itdüğü üzere olursa anlar tarafına teslim oluna Bosna sancacı begi ʿarz itdüğü gibi ise sonra emr-i şerîfim ne-vechile şâdır olursa ana göre ʿamel oluna işbu ʿahidnâme-i şerîf bizüm ulu Peygamberimiz hazret-i risâletin ʿaleyh-i efdâlû's-salavât ve ekmelû'l-tahiyât târihinden dokuz yüz kırk yedinci yılın rebîü'l-evvelinin yirmiüçüncü günü mahrûse-i Kostantaniyyede yazıldı ki devâm-ı devletim ve izdiyâd-ı şevketim ilâ yeumi'l-kıyâm müeyyed ve müstahkem ola.

Nihaî metne yapılan ekler ve değişiklikler:

A- Değişiklik

Kendülerin taht-ı taşarrufunda olan kaľ alardan Morada vâkı olan Anabolu²² nâm kaľ ayı kulesiyle ve Menamvasiye²³ nâm kaľ ayı beled toplanını ve çanlarını ve

²² Tahkikat yapıldı ve Sultan neticelerin Venedik Devlet Başkanına iletilmesini emretti. Tarihsiz bir belgede (belki 1542 yılıdır), Sultana sunulan tahkikat raporunun bir özeti bulunmaktadır:

sâir yarağ alâtın aldıklarından sonra içinde olan begleri ve ^culufecileri kânde isterlerse esebleri (ile) gidüb ve reâyâdan dahî ihtiyâriyle kalmak isteyenler kalub gitmek isteyenler esbâbları ile gitmek üzere ^catebe-i âlem penâhuma teslim eyleyüb.

Zikr olan dört pâre kal^calardan her birinin üzerine varılıb Venedik doju cânibinden vekil olan Viçenco Cenani ve bu vilâyetde olan ehl-i vukûf müslimanlar muhzırında teftiş ve tefahuş olundukda muğaddemâ Bosna sancacı muzafâtından Klis nâm kal^ca muğâbelesinde İsplit tâbi olan mezkûr Buçac bir bergozdur içinde âdem olmayub el'ân harâbe müteveccih olmuşdur ve ana qarib olan derya kenarında memliha hıfzı için bina olunan Sene bu denlu bir evdür el'ân harâb olub içinde âdem yokdur ve Jastene denilen kal^ca Hırvat tarafından Şebenike tâbi derya kenarında zeytun bağçesi içinde bir evdür el'ân sahibi içinde mütemekkin dür ve Velin denilen kal^ca yine Hırvat tarafından İstrovıçe nâm mîri kal^caya qarib yerde bir bergozdur bu zikr olan bergozlar ve evler Venedik ile ^cadâvet olduğu zamanda alındıkda içine âdem koyulmağa muğayyed olunmayub hâli kaldıkda sonra mezkur Velin'e Venedik cânibinden onbeş mıkdar âdem girdi deyü mezkûr ehl-i vukûf müslimânlar etdiklerinde arz olundu. Der-i Devlete bu vechile arz olunmuşdur doju hazretlerine şöylece mâ'lûm ola.

(*Arz e Scrittura turchesche*, no. 70).

(ev= ١) = burç, mevzil, bergoz, burgaz=kule)

Bununla beraber Velin kalesi, sulh yapıldıktan bir süre sonrada gene Venedik Cumhuriyeti'nin yönetimi altında kaldı. 753 yılının Safer ayının son günlerinde (1546 yılının Nisan ayının son günleridir). Baba Eskisi denilen ordugâhda bulunan Sultan Süleyman, Kilis Sancakbeyi Abdi'nin Velin kalesine sahip olmak için askerleriyle girdiğini haber verdi. Bu arada, kalede bulunanların, Venedik Devlet Başkanından haber gelmeden çıkmıyacakları da eklenmişti. Süleyman, verdiği emirde, mektubu getiren Ferhad Çavuş, bu mektubu getirdikten hemen sonra, Venedik Cumhuriyeti bir adam yollayıp, kalenin adı geçen sancakbeyine teslim edilmesini sağlayacak (*aynı yer*, s. II, no 4, ekleri).

²³ Gene 1540 yılında, provveditore olan Alessandro Contarini, kasım ayında gemilerle Anabolu ve Menekşe limanlarına yanaşıp harp malzemesi yanında, bütün garnizon ve âdetâ ahaliyi de beraber alıp götürdü (—omnes fere Nauplii ac Epidauri, relicta patria, conscendentes abiere—, A. Morosini, *Historia Veneta*, Venedik 1717, s. 579), boş kalan meydanlar da Türklere teslim edildi. Kasım Paşa (bu zata aynı zamanda Güzelce Kasım da denirdi) tarafından Anabolu adlı belde için verilen teslim belgesinin ve Yunus adlı Subaşı'nın Menekşe adlı yer için verdiği de Türkçe asılları, filolojik açıdan da fevkalâde ehemmiyetlidir. Krş. *Le Voyage de Monsieur d'Aramon, escript par Chesneau, publié et annoté par Ch. Schefer*, Paris 1887, s. 239.

Metinleri veriyorum:

I

Tahrîr-i kitâb-ı kalem ve mucub-i tastîr-i hitâb-ı rakam oldur ki ikrar iderin ben Kâsım Paşa ki vilâyet-i Moranın beginin bugün aldum ve kabz eyledüm Provedidor ve General-ı Derya olan Aleksandro Contarinodan Anabolu hisarın kulleleri ile ve deryada olan kasteli dahî boş kule göre ve yeni kapitoli ye göre barışık üzere olub devletlü ve sâ'adetlu padişah-ı rub^c-i meskûn Venedik begleri ile ve din-i islâm ikrarı için bu hücceti yazdım ve

B- Ek

Ki bunlardan yüz bini şimdi virüb bu yıl içinde dahî elli bini vireler ve bâki yüz elli bin altunu bu seneden sonra iki sene içinde virmekde olalar ki her yıl yetmiş beş bin olur. ²⁴

C — Değişiklik

Bu 'ahd-i şerîfîm şâdir olmazdan evvel cânibeynde 'adâvet olduğu zamanda anlar cânibinden şemşîr-i zafer-te'sîrim ile alınan Bosna sancağı ucunda kal'a-i

kendü ikrarımız ile nişanladuk ve kendü mührümüz ile mühürledük. Tahîrren fi'l-yevmü'l-hâdi ve'l-öşrine min şehri Recebü'l-mürecceb 947.

Sonradan dört tane şahid adı ve şöyle okunan bir sicil var:

قاسم بن عبد النافع الواصل من الدافع

(Provveditore Capitano e Generale di Mar. Rub-u meskun — dünya).

Busta XVI içinde "Mazzo Greco" diye düzenlenen bir demet halinde bulunan belgeler arasında 1 no'da Anadolu'nun teslim belgesi, 2 no'da Malva Sia (Menekşe) kalesinin teslim belgesi, İtalyanca yazılmış, 23,9 mbrio (Novembrio) 1540 dil anno 947.

II

Sebeb-i tahîr-i kitâb-ı kalem ve mucub-i tastîr-i hitâb-ı rakam oldur ki ikrar iderin ben ki Yunus Subaşı'yın vilâyet-i Moranın begi olan Kâsım Paşa hazretlerinin kibelinden vekil olub bugün aldım ve kabz eyledüm provedidor ve cendral-i derya olan Aleksandro Contarinodan Menekşe varoşun kal'asıyla boş kule göre ve yenikapituliye göre barışık üzere olub padişah-ı rub-ı meskûn Venedik begleri ile ve din-i islâm ikrarı için bu hücceti yazdum ve kendü ikrarımız ile nişanladuk ve kendü mührümüz ile mühürledük. Tahîrren fi'l-yevmü'l-sâlise ve'l-öşrin min şehri Recebü'l-mürecceb sene seb'a ve erba'îne ve tis'a mie.

Sonradan beş şahidin imzası ve çok soluk olduğu için ancak şöyle okuduğum bir mühür:

يونس الفقير الواصل بالملك المنان

²⁴ Bu ödemenin birinci taksidinin sulhdan hemen sonra yerine getirildiği, Badoer'e verilen itimatnâmede kayıtlıdır (*aynı yer*, p. II, no 43). Özetle:

Ben metni veriyorum: Hâliyâ zikr olunan altundan yüzbin sikkesi atâbe-i 'ulyâm cânibine gelüb teslim olundu... evelden olıgeldüğü üzere mâbeynimiz muhabbet ve dostlukda olub sadakat ve ihlâsa muhalif bir vaz olmayub adamlarınız ve tacirleriniz emn ü aman ile benüm memâlik-i mahrûseme gelüb gidüb kimesne anlarun canlarına ve mallarına dahl ve taarruz eylemiye deyü emr olunmuş... ol tarafların ahvâlini ve etraf ve cevânbiden zâhir ve layih olan haberleri sıhhati üzere yazub... evâsıt-ı şevval-ı mükerrem sene 948-Şubat 1541.

Urana ve kaḫ a-i Nadin ²⁵ ve bu kaḫ alara tâbi olan köylerin cümle hadleri ile ve feth olunduğu zamanda yerinde mevcûd bulunan reâyâsıyla ve Ak deniz içinde vâki olan cezîrelerden İskados kaḫ asıyla ve cezîre-i Andra iki pâre kaḫ asıyla ve cezîre-i Sifnos ve cezîre-i Serfoz kaḫ aları ile ve cezîre-i Kerpe iki pâre kaḫ asıyla ve Nakşa-ya tâbi olan cezîrelerden Nakşa üç pâre kaḫ asıyla ve cezîre-i Santorin ve Sire ve Tinoz cezîreleri kaḫ aları ile ve cezîre-i Milo iki kaḫ asıyla ve cezîre-i Androbare kaḫ asıyla ve mâ mûr olmayub hâli olan cezâyirden cezîre-i Ekine ve cezîre-i Mürted ve cezîre-i Termine ve cezîre-i Baru ve cezîre-i Makine ve cezîre-i Papas-luk ve İstanbuliye daḫi Kerke cezîreleri ve cezîre-i Koyunluca ve cezîre-i Mirgır ve cezîre-i Mallu Kılisa ki bu zıkr olunan cümlesi hâssa-i hümayûnûmun tasarrufundadır gayrı anlara tâbi olub el'ân zabıtlarında olan Tine nâm cezîre kaḫ asıyla ve sair tasarruflarından olan kaḫ aları ile ve burgazları ile bi'l-cümle Aya Markonun sancağın getüren kimesneler ile yaşdan ve kurudan el'ân tasarruflarında olan illeri ve köyleri ile şimdiye değin ve şimdiden sonra kendü dindaşlarından alacak yerleri ile bâ de'l-yevm aramızda dostluk ve barışıklık ola ve Yanya sancağı sınırlarında vâki olan Parga nâm mevzi kaḫ asıyla ve varoşuyla ve haddi ve sınuru ile ki emrimle sâbıkda yakulub yıkılmış idi hâliyâ mezîd inâyetimden yine anlar cânibinden tasarruf olunmasın emr eyledim yine anların ola amma mezbûr Parga ve ana tâbi olan köylerde vâki olan adamları denizden ve kurudan benüm memâlik-i mahrûse-me zarar ve ziyân ederlerse Venedik begleri ol zarar ve ziyânı tazmîn etdireler ve idenlerin muhkem haklarından geleder.

D-Değişiklik

Mahrûse-i İstanbula ve Galataya ve diyâr-ı Arabistandan İskenderiye-i Mıḫra ve Geliboludan aşağıda olan boğazlara ve İnebahtı ve Preveze boğazlarına ve Moton limanına gaslet ile gelüb girmeyüb.

E — İlâve

Veyahud anları ḫarâmi ve levend kayıkları kovub.

²⁵ Zara şehrine 18 mil uzaklıkta bir kaya üzerinde bina edilmiş olan Nadin kalesi, Türklerin Nona, Zara, Şebenik, Polisenâ, Novigrad gibi 1540 yılında terk edilen yerlerin tarassutuna yarıyordu. Türkler buranın sağlam olarak devrini istedikleri için, Kanunî Süleyman Evâsıt-ı Safer 954=1547 yılı Nisan ayı başlarında bir mektub gönderüb:

Ta'miri emr olunan Nadin kaḫ ası mühimmi için bennâ ve neccâr ve ırgad ve zahîre irsâl edesüz deyü fermân olunmuş idi.

Arz e Scrittura turchesche, no. 25.

F — İlâve

Ve icâzetsüz gidüb muhâlefet idenlerin haklarından geline anun için Venedik beglerine töhmet olunmiya ammâ bu husus altı aydan sonra ola ki Venedik gemileri mütenebbih olub bu sebeble ʿahd-i şerîfime muhâlif iş olmalu olmiya.

G — İlâve

Ve ʿArabistanda evvela yahudi olub sonra müslüman olmuş olan İbrahim Kaş-turî nâm bir kimesne Beyrut ve Trablus²⁶ iskelelerinde gerek akça her metâ hususunda olgelân ʿâdetlere ve kânûn-i kadîmîme muhâlif ihdâs itdüğü bidʿatler ref oluna ve evvela olgeldüğü üzre ʿamel oluna ve kânûn-ı kadîmîme ferd-i ahaddan mütecâviz ve muhâlefet olunmiya.

²⁶ Galiba yapılan anlaşmaya rağmen, bu müfettişin Suriye'deki Trablus iskelesinde koyduğu ek vergiler sorunu daha bir süre devam etti. Bunun üzerine Kanunî Sultan Süleyman yayınladığı bir ferman ile Şam, Trablusşam ve Beyrut kadılarını uyarıp, Stefano Tiepolo tarafından arz olunan şikâyetlerin giderilmesini emretti (L. Bonelli'nin verdiği özet yerine, çeviriyazıyı koyuyorum):

Akdâ kudâti'l-müslimin alâ vülâti'l-muvaḥḥidîn maʿdeni'l-faḍl ve'l-yakîn hücceti'l-hakk'ale'l-hakki ecma'in vâris-i dünya ve'l-mürselin el-mahsûs bi mezîd-i inâyeti'l-meliki'l-mu'in, Mevlânâ el-hâkim be-mahrûse-i Şâm zîde faḍluhu ve meshârü'l-kuḍât ve'l-hükkâm, maʿdenü'l-faḍl ve'l-keḷâm, Trablus ve Beyrut kadıları zîde faḍluhumâ tevki-i ref'i hümayûn vâşıl olıcak ma'lûm ola ki bundan akdem Trablus iskelesinde ʿubârdan âmed ve ref olan metaʿdan külliyyen yüzde beş akça gümrük alınub bu vech üzere İbrahim nâm kimesne Trablus iskelesi ve ana tâbi olan aklâmı iltizam etmiş idi. Öyle olsa ol tarihte Trablus iskelesine çıkan Venedik eferenci tacirlerün zimmeterinde öşrden ve gümrükden ʿâmil-i mezbûr tahvilinden yetmiş bin yüz elli dokuz sikke altun kalub sâbîkâ Şâm bailosu olan Atnona Marsilo kefil olub ol vechile sicillât olunmuş imiş. Hâliyâ Venedik begleri cânibinden Âsitâne-i saʿâdetime gelen elçi İstefano Tiepolo zikr olan altunu kânûn-ı kadîm üzr olmayub mezkûr ʿâmilin ihdâs etdüğü bidʿatleri olmuşdur deyü arz idüb bidʿatle olan altun ref olunmak bâbında ʿatebe-i âlem-penâhıma istida-y-ı inâyet taleb eylemegin eyyâm-ı saltanat-ı hümayûnumda kimesneye zulm ve taʿaddî olunduğuna nızay-ı şerîfim olmayub kânûn-ı kadîm üzre lâzım gelen altundan sene selâse ve erba'in ve tis'amiye Muharremi gurreşinden Efrence tacirlerinün Trablus iskelesi gümrüğü maḥsûlünden ber muceb-i kânûn-ı kadîm bin üç yüz elli dört sikke ve sene isneyn ve erba'in ve tis'amiye Recebinin on beşinden Beyrut iskelesi ve Şam gümrüğü maḥsûlünden ve belis bahasından mezbûr bailos üzerinde bâki kalan dokuz yüz doksan beş sikke altun ki cümleten iki bin üçyüz kırk dokuz sikke olur sene ihdâ ve hamsîn ve tis'amiye Recebinin ikinci gününde mezbûr Anton elinden hızâne-i ʿâmiriye teslim olandan bâki kalan mezbûr İbrahimün ihdâs etdüğü bidʿatla olmağın ref olunub ol vechile Venedik belgelerine hükm-i hümayûnum gönderildi. Öyle olsa mezbûr bailos ol câniblerde tüccar vekilleri olan Kamillo Mikiel ve Marko Custinian ve Alvis Dosta ve Zorzo Dovin ve Luviz Klaretuti nâm zimmileri ve sâir Venedik tacirlerin bu husus için ümenâdan kimesne incitmek bâbında hükm-i hümayûnum taleb itdüğü ecilden buyurdum ki hükm-i şerîfim vardukda ʿâmil-i mezkûr İbrahimin bidʿatla olub hâliyâ emr-i hümayûnum ile ref olan altun hususiçün zikr olan ve gelen sâiy tüccar-ı eferciden min-baʿd hilâf-ı emr ümenâyâ ve gayrıya nesne taleb itdürmeyüb ve incitdirmi-

H — Değişiklik ve ilâve

Huşuîyle zıkr olunan Değirmen²⁷ kağ'aları mâbeynde nizâ' lû olmağın mezîd inâyet-i husrevânemden hududiyle yine anlara virilmesin emr eyledim ânların ola amma ol dört kağ'alar ahvâli ahd-i şerîfimde mevku'f ola.

yesüz ve bâ^cd-en-nazar bu hükm-i şerîfimi ellerinde ibkâ idesiz şöyle bilesiz. ^cAlâmet-i şerife ⁱtîmâd kılınız. Tahriren fi'l-yevmü's-sâbi ^cöşr-i zilk^cade sene ihdâ ve hamsin ve tis^camiye.

Be makam-ı Edirne

Trablusşam Sancağında uygulanan bazı vergi usulleri, bu kaldırılan *bid'at* yanında, uygulamaya konulan yeniler için bkz., Hammer-Purgsall, *Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, Wien 1815, s. 228.

²⁷ Daha 1523 yılında bile Değirmenler, Venedikliler ile Türkler arasında bir anlaşmazlık konusu olmuştu. 1523 yılının Temmuz ayı başlarında, Venedik Devlet Başkanı'na (Yunanca) bir mektup yazan Vezir Ahmed Paşa, buranın vaktiyle Macarlara ait olduğunu belirtip, Venediklilerin şimdi burada hiç bir hakka sahip olmadıklarını ileri sürdü. Kanuni Sultan Süleyman şöyle bir ferman çıkardı: [*Belgeler* 9-12, s. 15'den çeviriyazı yapıyorum].

[...Hersek Sancağı begi..Mostar Kadısı..vezirim Ahmed Paşa..mülklüğe verilen Değirmenler ki İskardin ile Şebenik mâbeyninde vâki olmuştur kadimden Venedike tâbi olub Venedikli cânibinden tasarruf olunageldüğü zahir ve ma'lum olmağın girü Venediklüye... tasarruf idirüb].

Evâsıt-ı Şevval 929 tarihini taşıyan bu belge, *Arz et scrittura turchesche*, no 22'de bulunmaktadır. Ayrıca bkz. *Commemoriali di Confini*, 1523-1576 [şimdi şu tasnifte; *Soprintendenza alla Camera dei Cofini*, 243 bis].

Zeyil I

Burada metnini ve bir de İtalyanca özetini verdiğim, Şah Tahmasp ile ilgili bir mektup, Venedik tarihçilerinin hiçbir şekilde kaydetmedikleri, 1539 yılında yapılmış bir Türk-Venedik anlaşması görüşmelerini konu eder. Venedik Devlet Arşivi'nde gördüğüm bir kısım notları buraya alıyorum. Bunları bana, arşivin müdürü sayın Carlo Malagola temin etmiştir. Kendisine alenen teşekkür ederim.

"Venedik Cumhuriyeti'nin X'lar Meclisi, 10 Ekim 1537 günü aldığı bir karar üzerine İran Şah'ına bir veya birkaç temsilci yollayıp onu Türk sultanına karşı harekete geçirmek için neler gerektiğini, yazılı olarak bildirecek, Meclis'i haberdar" edecek birisini aradı (Con. dei Dieci, Parti secreta, reg. 4, c. 81, t. o). 3 Kasım günü de Meclis başkanlarının İran Şahı için yazdırdıkları mektup, Kıbrıs adası yöneticisine gönderildi ve verilen ek bir görev ile bu mektubu götürecek iki kişi bulması istendi (Capi.Cons.dei X, *Lett.Secrete*, b. 3) ve Kıbrıs adası yöneticisi de 12 Mayıs 1538 günü Meclis'e verdiği yanıtta, yetenekli bir kişi bulunduğunu haber verdi (Lettere ai Capi, dai Rettori di Cipro, b. 289). Fakat, Ermeni asıllı olan bu zat Osmanlı ülkesine giremedi ve Balkanlarda 29 Ağustos günü kaleme aldıkları başka bir mektubu Kıbrıs'a yollayıp, şaha yazılan bu mektubun yeni bir temsilci ile gönderilme emrini de tekrarladılar (Capi. Cons. o dei X, *lettere secreta*, b.3,c.1). Yeni seçilen kişinin adı Michele Membrè idi. 17 Ekim 1541 günü, dönüş sırasında uğradığı Lizbon'dan yazdığı

I — Değişiklik ve ilâve

Ve bu 'ahidnâme-i şerîfîmînden evvel mezkûr ilçinin Venedik doji ile müşâvere idecek bâ'zı hususları olmağın 'ahidnâme sûretinde mufaşşal hükmi şerîfîm yazılıb gönderülüb anda kalmış idi. Hâliyâ ol ref olunub asıl muqarrer olan 'ahidnâme-i şerîfîm budur. Bunun madmûn-i hümayûniyle 'amel oluna ve bu 'ahidnâme-i hümayûn bizüm ulu peygamberümüz hazret-i Muhammed Mustafa şallâhu

(aynı yılın Ağustos ayında kaleme aldığı özgün nüsha elde bulunmadığı için) mektup tarzındaki sefaretnâmesinde, *kendi eli ile sunduğu arzlardan anlaşıldığına göre* (Avusturya'dan iade edilen belgeler serisi içinde bulunur, b. 8, no 83 ve 84), Membre 1538 yılının (bu tarihle Venedik usulüne göredir). Şubat ayında, Kıbrıs adası yöneticisinin isteğine uygun adam olduğu için, İran Şahı'na verilecek nâmeyi almış ve o sıralarda Lefkoşe'de ticaret yapıp da İran'a kadar gidebilen tüccarlar arasına karışmış ve nâmeyi de eski bir Yunan mezâmir kitabı içinde saklamayı becermiş sonunda ise 1539 yılının Ağustos ayında şahın huzuruna kabul edilmişti. Sunduğu nâme ile birlikte "Venedik Cumhuriyeti tarafından bu göreve getirildiğini, onların mührü ile imzalanmış bu belgeyi sunup, ekseleus tarafından kabul edilip uygulamaya konulduktan sonra, düşmanınız Osmanlıya karşı beraber hareket öneriliyordu." Bu kayıt ile X'lar Meclisinin 10 Ekim 1537 tarihli kararı, bu elçiliğin gayesini açıklamaya yeterlidir.

Membre daha bir süre İran Şahı'nın sarayında kaldı ve aldığı yanıt üzerine 14 Eylül 1539 günü dönüş yolculuğuna başladı. (Luigi Bonelli, bu satırlardan sonra Membre'nin İran'dan getirdiği fermanlar üzerinde durur. Onun bu elçi hakkında verdiği bilgiden yıllar sonra, Membre'nin çalışmaları muhtelif araştırmalara konu oldu. Alessio Bombaci, Latin harfleri ile yazdığı bir yazışmayı bilimsel yöntemle yayınladı: "Una lettera turca in caratteri latini del dragomanno ottoman Ibrahim al veneziano Michele Membre (1567)", *Rocznik Orientalistyczny* XV (1949), s. 130). En mükemmel çalışma muhakkak, sefaretnâmesinin yayınlamasıdır: *Relazione di Persia (1542) Ms. inedito dell'Archivio di Stato di Venezia pubblicato da Giorgie R. Cardona. Con una appendice di documenti coevi, concernenti il primo quindicennio di regno dello Scià Tahmasp (1525-40), a cura di Francesco Castro. Indici di Angelo M. Piemontese. Presentazione di Gianroberto Scarcia*, Napoli 1969, Istituto Universitario Orientale tarafından yürütülen ve Consiglio Nazionale delle Ricerche adlı kuruluşun malî desteğinin sağlandığı, Studi e Materiali sulla Conoscenza dell'Oriente in Italia dizisinin 1'inci cildir. LXX sayfa tutan bir sunuş yazısını kaleme alan G.Scarcia, Luigi Bonelli tarafından haber verilen fermanlar üzerinde detaylı olarak bu kitabında durdu: s. 185-190 arası ve LIX. Venedik Devlet Arşivi'nde uzun süre çalışan ve Macaristan ile ilgili fetihnameler üzerinde duran L.Fekete, bu müstesna değerdeki kalıntılar üzerinde durdu: *Einführung in die Persische Paleographie 101 persische dokumente*, Budapest 1977, s. 383-387 ve 389-394. O zamanki Venedik Devlet Başkanı olan Andrea Gritti'ye yazılan bu belgeleri burada tekrar etmiyorum. Kaleme aldığı relazione için yazdığım tanıtma yazısı ve küçük bazı ekler *Belleten*'de neşredildi: 32/141 (1972), s. 107-115 ve 38/150 (1974), s. 317-334'ün sonları.

M.Membre ile ilgili kayıtlar bunlardan ibaret değildir. Venedik Arşivi'ne gelen birtakım belgeleri tercüme eden bu zat ile ilgili bazı kayıtları yayınlama fırsatı bulduğum için buraya koyuyorum. Belge, V.D.A.'deki Türkçe Belgeler serisi içinde, Busta IX, fas. 21, pezi 3.

‘aleyhi ve sellem târihinin dokuz yüz kırk yedinci yılın cemaziyel âhar ayının evvelki gününde yazıldı ki hazret-i İsa peygamber ‘aleyi’s-selâm târihinden ohtoros ayının ikinci günüdür dârü'l-hilâfeti'l-‘âliye-i maħmiye-i Kostantaniyyede yazıldı ‘âlâmet-i şerîfe i timâd ve i tikâd kılalar.

Boyutları 20,5 X 27,5 cm. dir. Yazılı kısım 14 X 8 cm. dir.

دولتو وسعدتو دوژ حضرتلرینک وجمله بکلرک عز حضور شریفلرنه عرض اولنان بودر که حالیا ترجمانکز اولان خواجه میکاییل خیلی هنر لو و استقامتو خد متکاریکوز اولماغین لطف و کرمکزدن التماس اولنور که مذکور خواجه میکاییل ترجمانکوزه اجازت ویروب فرانجه پادشاهنک العچی سیله مصلحتمز کوریویروب ولزم اولان سوزلر مزی مذکور العچی اعلام ایلیه زیراکه غیري کمسنه اعتماد مز بقدر لطف ایدوب التماسز قبول بیوره سز تاکه دولتو وسعدتو پادشاهمک خدمت شریفلری ادا اولنه باقی فرمان او استانه نکدر.

الحقیر

حسن آغا

العچیء فرانجه

Çeviri yazısı:

Devletlu ve Sa‘ddetlu doj hazretlerinin ve cümle beglerün ‘izz-i huzûr-ı şerîfelerine arz olunan budur ki. Hâliyâ tercümanınız olan h‘âce Mikayil hayli hünerlu ve istikametlu hizmetkarnuz olmağın lutf ve kereminizden iltimas olunur ki mezkur h‘âce Mikayil tercümanınıza icazet virüb France padişahının elçisile maslahatımız görürvirüb ve lâzım olan sözlerimizi mezkur elçiye i‘lâm eyliye zira ki gayrî kimesniye i‘timadımız yokdur lutf idüb iltimasımız kabul buyurasız tâ ki devletlu ve sa‘adetlu padişahının hizmet-i şerîfleri eda oluna bâki ferman o asitânenundur.

el-hakir

Hasan Ağa

Elçi-i france

Belgenin arkasındaki mühür okunaksızdır. Geliş kaydı: “Supplica del m.r Cassan Aga che va Ambr al Re di Franza, che m.r Michiel dragoman sia suo interprete col l’amb.r di Franza” çeviri: Fransa kralına elçi olarak giden Hasan Ağa’nın arzıdır. Dragman Bay Michiel’in Fransa elçisi ile görüşmesi sırasında tercümanlık yapmasını ister.

Metin içinde dikkati çeken hususlar: Doj imlası, Venedik lehçesindeki Dox sözcüğünün tam karşılığını verir. Beg’ler tabiri fermanlarda sık görünen tabirdir. Venedik Senatosunun üyeleri için olduğu kadar, esas devlet, politikasına hakim olan X’lar Meclisi (Consiglio die X) üyelerine de olabilir. H‘âce nin burada ileri gelen kişi anlamında kullanıldığı ileri sürülebilir, (İslam Ansiklopedisi Hoca maddesi) Mikâ’il imlası konu ettiğim İran belgelerinde de aynen görülür. Övücü ifade, alışılmış kalıpların dışındadır. Hasan Ağa’nın,

Bu araştırmamı bitirmeden evvel bir kanaat ve bir teklif söylemek isterim. Michele Amari, XV. yüzyıldan itibaren Türk vesikalarının siyasî ve

Venedik'te bulunan Fransa elçisi ile görüştüğü anlaşılıyor. Kim ile olduğunun belirtilmemesi gerçek bir kayıptır. Başdöndürücü sayıdaki belgeler arasından çıkacak küçük bir kayıt, diplomasi tarihimize ufak da olsa umulmadık bir katkı getirecektir. Bu zâtın adı, 1541 yılında Galata kadısı önünde, Venedik Elçisi A. Badoer'in yaptığı ödeme işleminde geçer (yayını için bkz. T.Gökbilgin, *Belgeler*, 9-12 (1972), s. 98) Hasan Beg bin Abdullah et-tercüman.

Bu zât hakkında yapılan bir inceleme, Josef Matuz, "Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymans des Parchtigen," *Südst-Forschungen*, 34 (1975), s. 52. 1581 yılında Fransa Kralı III. Henri nezdine bir elçi yollandığı ve sünnet olacak şehzadeler için davet edildiğini biliyoruz. O sıralarda Venedik'te Fransa kralının elçisi olan M. du Ferrier, bu şehirde görüştüğü Cassan Aga, bu zât olabilir, bkz., Clarence Dana Rouillord, *The Turk in french history, thought, and literature*, Paris, tarihsizdir, s. 135-137.

Nicolo Papadopulo adlı Girit asıllı bir Venedikli şairin isteğine uyup, İnebahtı (Lepauro) Deniz Savaşı sonrası kaleme alınan bir polemik dolu eserde bazı Türkçe kelimelerle dolu mısralara katkıda bulundu. Nadir bulunan bir basıma göre yapılan çalışma için bkz., N.M.Panaghiotakis, "Νίκολαος παρδόπολαος", *Thesaurismata*, 16 (1979), s. 113-152, metnin tetkiki s. 133-135 arasındadır. M.Membrè, Türkçeleri verirken, bir de açıklama yapmış ise de, araştırmacı bir Yunanlı Türkoloğa çeviri yazıyı yaptırırken anlamadığı ve Membrè kadar bile dilimize vakıf olmadığını göstermiştir: "Ha chiân Allah" ı "Hakk-ı Allah" demişler ki bunun "Haçan Allah" (Ne zaman Allah) olduğunu Membrè çevirmiş. Bu tarz Türkçe diyalog dolu metinler, dilciler tarafından incelenmeğe başlandı.

Michele Membrè tarafından yapılmış çevirilerin bir listesini vermek ve onun Türkçesi üzerinde durmak ayrı bir çalışmayı gerektirir. Burada vermek istediğim tek örnek, el yazısı ile suretini çıkardığı bir Osmanlı belgesidir. Önceki nesiller tarafından "müsteşrik yazısı" diye adlandırılan yazı stili üzerinde en eski örneklerden birisi sayılan belge, V.D.A.'de Türkçe Belgeler serisi içinde (Busta VI, fas. 32.33 içindeki 7 parça (pezzi)'dan en sonuncusudur. 1576 tarihinde J.Soranzo adındaki özel temsilci ile Ferhad Paşa arasında yapılan Dalmaçya sınırlarını tespit işinde kaleme alınan bir belgeyi, herhalde başka bir makama iletmek için tekrar kaleme alan Tercüman Membrè, kültür tarihimize yaptığı katkılardan birisini daha meydana getirmiştir.

Bu satırlarından sonra L.Bonelli, yanlış olarak İran belgeleri arasına konulan bir belge üzerinde durmaktadır. Bir İran şahına atfedilen bu belge, Kıbrıs haracı diye tanınan belge dizisinin ilkidir. Öneminden dolayı ilerde yayınlayacağım.

İkinci kısımda V.D.A. müdürü tarafından yollanan bazı belgelerin yayını yapmıştır. 1540 tarihli andlaşmaya göre Venedik senatosunda alınan kararları özetleyen bu kayıtları şimdilik buraya koymuyorum.

Venedik Devlet Arşivi'nde, eski andlaşmalardan bazılarının metinlerini gördüm. 1502 tarihli olanı, Sultan II. Bayezid'in tuğrasını bulunduran, Venedik İtalyancası iledir (Bonelli'nin bu haberine katılmıyorum). Türkçe olanlar da 1513 tarihi ile (Venedik İtalyancası ile yazılı bir de kopyası bulunan bu andlaşmadır, XVIII bis, kutusunda), 1517 tarihidir ki, burada Venedik Cumhuriyeti her yıl kumaş olarak Mısır'daki Memluklu sultanlarına Kıb-

ekonomik tarih için mühim yer tutacağını tahmin etmişti. Şimdi, Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında yapılmış olan andlaşmaların tam bir neşri tahakkuk edebilse, Belin'in de söylediği gibi resmî vesikalara yardımı ile tarih araştırmaları daha cazip bir hale gelebilir. (*Journal*

rıs adası için 8.000 altın tutarında haraç öderken şimdi, Mısır I. Selim tarafından feth edildiği için, nakit olarak Osmanlı hazinesine ödeneceği yazılıdır. 1520 tarihli andlaşmanın da özgün nüshası yanında, Galata Kadısı Hasan bin Musa tarafından yapılmış ve mühürlenmiş bir sureti daha vardır. Bunlardan çok sayıda ahitnâmeler vardır ve Belin tarafından da belirtildiği üzere 1520 yılından sonra Babiâli ile diğer devletler arasında yapılan andlaşmalara örnek sayıldı.

Arşiv'de bunlardan başka şu belgeler de bulunmaktadır: 1-1502 tarihli andlaşmayı Venedik'e getiren Ali'nin itimatnamesi, 2-Andlaşmaya değişiklikler getiren metin. Bunlar, arşivde bulunan en eski Türkçe belgeler meyanındadır. İçerikleri de şöyledir: (çeviriyazısını veriyorum):

I

İftihârü'l-milleti'l-Mesihîye muhtârü'l-ümmeti'l-İseviye Venedik doju ve sâir belgeleri tevki-i refi-i hümayûn vâsil olıcak ma'lûm ola kim şimdiki hâlde aramızda sulh ve şalağ için dergâh-ı mu'allamâ elçinüz gelüb şol ki şerâyit-i risâlet-dur mü'eddâ idüb 'ahidnâme yazdırub 'ahidnâmei temâm idüb elçünüzün eline verüb elçünüz önünde 'âdetümüz üzere and içtüm ki ol 'ahidnâmeyi siz kabul edicek olursanız ben dahî ol 'ahidnâmenün içinde yazılan nesneye muhâlefet etmeyem; işte bu maşlahat için kulum Aliyi gönderdüm varub size vuşûl bulduktan sonra bu 'ahidnâme kabul olunursa bi'aynihi bunun gibi bir 'ahidnâme verüb ki bir harfi artuk ve eksük olmiya ve âdemüm önünde siz dahî İncile and içesiz ki dostluk ve muhabbet muqarrer ola ve bu benüm âdemüm size varub ve gelüb cevab verince veremüz veredür kabul olunursa dostluk mukarrerdur ve bu varan kulum eger 'ahidnâmeden taşra bir söz söyleyecek olursa bunda kabul olunmaz siz dahî anun sözine 'amel etmeyesiz ve mezbûr kuluma altmış gün veda verilüb dür zikr olunan târihe dek kulum, eglemeyesiz ve işbu mektub bizüm ulu Peygamberimiz Hazret-i risâletünün 'aleyhi afdal eş-şalavât ve ekmel et-tahiyat hicretünün tarihinden tokuz yüz sekizinci yılun cemaziyei âhîrinun yigirmi dördüncü gününde ve Hazret-i İsanun 'aleyhi es-selâm tarihinden birü beş yüz ikinci yılun dekevrıs ayının on dördüncü gününde mahsuse-i İstanbulda yazıldı.

II

İftihârü'l-ümerai'l-İseviye, muhtârü'l-küberâi'l-Mesihîye, kıdvat-i hilafi'l-milel müessisi bünyân ed-devlet-i efrençiyeye, sâhibu't-tabl ve'l-alem, müstahdem-i tavâif-in-naşârâ bi'l-luğf ve'l-kerem Venedik doju Lionârdo Levreden hutimet 'avâkıbıhu bi'l-hayr ba'd es-selâmâla men ittâbâ'a el-Hüdâ. Şöyle ma'lûm ola ki bundan evvel şulh taleb ede dergâh-ı mu'allama elçinüz gelüb bu iltimâsunuz benüm 'izz-i huzûrumda makbûl olub bu husûsda bir 'ahidnâme yazılub gelen elçinüz ile ve kulum Ali ile size gönderilmiş idi siz dahî varan 'ahidnâmeyi ve içinde mastûr olanun cem'isini kabul edüb varan kulum Ali huzurında and içmişsiz ve yarar ve mu'temed âdemünüz Meser Andriya'yı elçilük tarikiyle mezbûr kulum ile dergâh-ı mu'allâma gönderüb varan 'ahidnâmemüzü ve içinde mastûr olanun cem'isini kabul edüb and içdigünizi bildirmişsiz; temâm ma'lûm oldu. İmdi biz dahî ol gönderdügümüz 'ahidnâmede mastûr olan üzerine şulhda sâbit ve mukarreriz bir dürlü dahî olmak ihtimâli yokdur şöyle bilesiz ve mezkûrlar ile gönderdügümüz 'ahidnâmeden

Asiatique, VII. seri, c.8 1876, s.424). Böylece Amari'nin bir arzu olarak ileri sürdüğü Pisa, Floransa ve Cenova arşivlerinde bulunan vesikaları külliyyatını zenginleştirme fırsatını da bulabiliriz. Şimdi ülkemizin zengin hatıralarını da ihtiva eden bu vesikaları daha uzun zaman unutulmuş bırakmıyalım.

gayrı bir hükm-i şerif dahî gönderüb içinde Aya Mavradan alınan esbâb ve müslümanların rızkına müt'e allik nesne yazılmış idi ol hükm-i şerifde yazılan üzerine ol hususda dahî sâbit ve muqarreriz ol da bir dürlü dahî olmak ihtimali yokdur şöyle bilesiz mâdâm ki sizden bir yaramazlık olmaya bizden dahî olmaya ve ba'zı maşlahatlar tamam olıncaya değın el-çinüz bunda alıkonıldı. Şöyle bilesiz. Tahriren fi evâsıt-ı şehri Saferi'l-muzaffer li-seneti tis'a ve tis'ami'a.

Be makam-ı dârü's-salţana Kostantiye

(Bu iki belge neşredildi; I. Mëlikoff, *Turcica I* (1969), s. 141-143 ve 133-136).

L. Bonelli'nin bu makalesi, Kıbrıs adası haraçlarını konu ettiğı için şu eserde zikredildi: G. Hill, *A history of Cyprus*, c. 3; *The Frankish Period 1432-1571*, Cambridge 1948, s. 832-833 ve 1161. Müellif bu çalışmaya P. Wittek'in uyarısı üzerine koyduğunu kaydeder.